

ANADOLU SELÇUKLU DEVLETİNİN YIKILMASINDA KALENDERİ GRUPLARIN ROLÜ*

*Mustafa AKKUŞ***

ÖZET

Anadolu'da Moğollarla mücadele eden dini ve sosyal zümrelerin yanında Moğol tahakkümüne karşı herhangi bir muhalefet göstermeyen, o dönemin siyasi ve askeri gücü olan Moğollarla beraber hareket eden tasavvufi zümreler de bulunuyordu. Anadolu'nun istilasında fikren ve askeri güç olarak Moğollara destek veren, Moğol kadrolarında bizzat görev alarak, istilaya katkı sağlayan veya Anadolu'yu istila eden Moğollara karşı itaati savunan tasavvufi zümreler ve topluluklar da vardı. Bir tarafta meşrelerini Anadolu'da yaymak ve hâkim zümre olarak söz sahibi olmak isteyen Kalenderiler gibi tasavvufi gruplar mevcutken, diğer tarafta istila ettikleri ülkeye tamamen hükmetmek isteyen, kendilerine muhalif dini zümrelere karşı destekçilere ihtiyaç duyan Moğollar duruyordu. Kalenderi gruplar olarak ele aldığımız Cavlakî, Haydârî ve Rufâiler Anadolu'yu hâkimiyetleri altına almaya çalışan Moğolların yanında yer alarak diğer dini zümrelere karşı üstünlük sağlıyorlardı. Bu zümreler istilada takındıkları tavırlarıyla, Anadolu Selçuklu Devleti'nin yıkılmasında büyük bir rol oynuyorlardı.

Bu çalışmamızda öncelikle Anadolu'da Kalenderi grupların varlığına kısaca değinilecektir. Daha sonra Anadolu'nun istilasında ve İlhanlı hâkimiyeti döneminde Moğollarla ilişkileri, Moğolların dini siyasetindeki rolleri, Moğol muhalifi zümrelerle mücadeleleri ile Anadolu'da Moğollara yaptıkları askeri, idari ve dini hizmetlerinin Anadolu Selçuklu Devletinin yıkılmasındaki etkileri ele alınacaktır. Ayrıca Moğollar ile Kalenderiler arasında var olan bu yakınlığın sebepleri, tarafların bu ittifaktan beklentileri ile Anadolu'da meydana getirdiği etkiler ve sonuçlar değerlendirilecektir.

Anahtar Kelimeler: Anadolu Selçuklular, Kalenderi Gruplar, Moğollar, İlhanlılar.

*Bu makale Crosscheck sistemi tarafından taranmış ve bu sistem sonuçlarına göre orijinal bir makale olduğu tespit edilmiştir.

** Yrd. Doç. Dr. Necmettin Erbakan Üniversitesi, Sosyal ve Beşeri Bilimler Fakültesi Ortaçağ Tarihi, El-mek: akkus75@hotmail.com

THE ROLE OF KALENDAR GROUPS IN COLLAPSE OF THE ANATOLIAN SELJUK STATE

ABSTRACT

In Anatolia, besides religious and social clans fighting with Mongols, there were mystical clans who were not showing any opposition against Mongol invasion of Anatolia and moving together with Mongols who were the political and military power of the age. In the invasion of Anatolia, there were also some mystical clans and groups who supported Mongols in idealy and militarily, and also they contributed the invasion by taking part in Mongols ide or claimed the obedience to the Mongol Mongols who invaded Anatolia. On one side while there were some mystical groups as Kalenderies, wishing to spread their ideas and being dominant group by having word on Anatolia, on the other side Mongols were wishing to dominate entirely on the country which they invaded and needed some supporters against the clans resuming themselves. Kalender groups such as Cavlaki, Haydari and Rufais were acting with Mongols, who wanted to be dominant in Anatolia, and they were providing superioty over other religious clans. These clans were playing a major role in collapse of The Anatolian Seljuk State by their attitude fort he invasion.

In this study primarily, the existance of Kalender groups in Anatolia will be discussed briefly. Then, in the invasion of Anatolia and during the dominance of Ilkhanids, the relationship of Kalenders with Mongols, the role of them in Mongols' religious policy, their struggle with the Mongol dissident clans and the effects of their military, administrative and religious contribution to the Mongols in collapse of the Anatolian Seljuk State will be discussed. In addition the reasons of this closeness that exists between Mongols and Kalenders, the expectations of parts from this alliance and the results and the effects in Anatolia will be examined.

Key Words: Anatolia Seljuks Kalenderi Groups, Mongolians, Ilkhanids.

Giriş

Moğollar Anadolu'yu istila ettiklerinde, Anadolu sosyal ve dini zümreleşmeler bakımından oldukça zengin bir manzara arz etmekteydi. Ahiler, Kalenderîler (Cavlâkîler), Haydârîler, Mevlevîler, Babaîler, Bektaşîler, Şemsîler, Evhadîler, Rufaîler, Ekberîler, Kübrevîler gibi bu dönemde Anadolu'da faaliyet gösteren dini, siyasi ve fikri birçok zümreler bulunmaktaydı. Bu dini grupların çoğu, Moğol istilası öncesinde Anadolu'ya dışarıdan geldikleri görülse de, daha çok köken farklılıkları sebebiyle ayrışıyorlardı. İçlerinden bazılarının her ne kadar düşünce kökleri dışarıdan gelmiş ise de, Ahilik, Mevlevilik, Bektaşilik ve Ekberîlik gibi, Anadolu'da gelişmiş yerli tasavvufi ve sosyal gruplar da vardı. Bu dini/tasavvufi ve sosyal zümrelerin, zaman zaman iktidar rekabetlerine taraf olarak siyasallaştıkları görülmüyordu. Ancak esas siyasallaşmaları Moğol istilası ile oldu.

Anadolu'da faaliyet gösteren dinî, siyasi ve fikrî zümreler Anadolu insanını teşkilatlandırmakla kalmıyor, bugünkü siyasi partilerin yaptığı gibi tabanda kültürel ve siyasi

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 9/7 Summer 2014

kadrolaşmayı da sağlıyorlardı. Her tarikatın ve dinî zümrenin müntesipleri, desteklediği şehzadeyi ve bu şehzadenin siyasi kadrosunu iktidara getirmek için faaliyet göstermekte idi. İşte bu faaliyetler sonucu zaman zaman iktidar bunalımları ve kendi aralarında iç çatışmalar da meydana gelmekteydi. İstila döneminde meydana gelen Türkmen hareketleri, bu tür bir siyasi-dinî harekettir. Mevlânâ'nın başlattığı haleflerinin XIII. asır sonlarındaki “Mevlevîlik” hareketi her ne kadar özünde tasavvufî bir hareket gibi görülse de teşkilat yapısı ve Moğollarla ilişkisi göz önüne alındığında dinî-siyasi bir hareket haline geldiği görülür.¹ Aynı şekilde Kalenderi Grupların (Cavlakî, Haydârî, Rufâî) Moğol istilası ve İlhanlı tahakkümüyle Anadolu'daki sayıları ve faaliyetleri hızla arttı. Tasavvufî bir zümre olmasına karşın Anadolu'da siyasi nüfuzları ile ön plana çıktılar.

Elbette Moğol istilası karşısında Anadolu'daki dini/tasavvufî ve sosyal gruplar arasında farklı tavır alışlar oldu. Kalenderîler, Mevlevîler ve Hristiyan Cemaatler gibi bir kısmı Moğollar ile iyi ilişkiler geliştirirken, Türkmenler, Ahiler, Ekberîler ve Kübrevîler gibi bazıları da açıkça mücadeleyi seçtiler. Bu durum kendi aralarında da sürtüşmelere neden oldu. İlhanlı dini siyasetinde büyük rol oynayan, İlhanlı politikalarının uygulanılmasını destekleyen, Anadolu'da idari ve mali görevler alan Kalenderî grupların yanında, Moğolları istilaya teşvik eden, üzerlerine düşen her görevi dinî bir vecibe gibi idrak eden Ermeni ve Gürcü topluluklar da mevcuttu. Bu zümre ve toplulukların Moğol yanlısı tutumları, Moğol karşıtı gruplarla mücadeleleri, bu dönemde Anadolu'da hüküm süren Selçuklu Devletinin zayıflayıp çöküşünde önemli rol oynadı.

Moğolların Anadolu'daki dini siyasetlerinde kullandıkları en önemli tasavvufî zümrelerin başında kalenderîler gelmektedir. Dünyayı ve dünyevi değerleri umursamayan, içinde yaşadıkları toplumun, toplumsal düzenin inanç ve geleneklerine karşı çıkan, bunu kılık kıyafet, tutum ve davranışlarıyla gündelik hayatlarına da yansıtan sûfilere kalender, bunların temsil ettiği tasavvufî zümrelere de genel olarak Kalenderîyye veya Kalenderîlik adı verilmiştir.² Farsça tarihi metinlerde genellikle “*rind, ayyar, derviş*” manasına gelen kelimenin kökeni üzerinde kesin bir görüşe varılamamıştır. Ancak Kalender kelimesinin menşei hakkında birçok görüş ileri sürülse de³

¹ Mevlevîlik, Anadolu'daki siyasi durumu ve konumundan dolayı Moğolların ve Moğol yanlısı iktidarların himayesini kazanarak 1256 yılından itibaren uzun bir süre Anadolu'nun en nüfuzlu tarikatlarından biri olmuştur. Mevlânâ'nın mektupları ve sohbetleri incelendiği zaman, onun devrinin siyasileri ile ne kadar sıkı ilişkiler içinde bulunduğu ve belli bir siyasi kadronun fikrî tabanını oluşturmaya yönelik faaliyet içinde olduğu rahatlıkla fark edilebilmektedir. Mevlânâ'nın Abdûlbâki Gölpinarlı tarafından neşredilen mektupları incelendiği zaman bunların büyük bir kısmının Moğol yanlısı idarecilere veya Moğol Anadolu valilerine yazıldığı görülmektedir. Mesala XII, LVIII, LIX, LXXV, LXXXVIII, C, CVII, CXIX ve CXXXVI. mektuplar Moğolların Anadolu'daki vergi tahsildarı olarak gönderdikleri Taceddin Mu'tez'e, XXV. Ve LIII. mektuplarını Moğolların Kırşehir valisi Nureddin Caca'ya, yine Moğollar tarafından Anadolu'nun genel idarecisi olarak atanan Münezzeh Pervane'ye de yirmi beşten fazla mektup yazmıştır. Ayrıntılı bilgi için bkz Mevlânâ Celaleddin, *Mektuplar*, Çev. Abdülbaki Gölpinarlı, İnkılâp ve Aka Kitabevleri, İstanbul, 1963, s.220–264. Yine bu kişilerle ilgi sohbetleri için bkz. Mevlânâ, *Fih-i Mafih*, çev: M. Ambarcıoğlu, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul, 1974, s.9, 56, 57, 66, 117, 126, 333 vd. Mevlevîliğin siyasallaşması ve İlhanlı dini politikasının etkileri hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Mustafa Akkuş, “Ulu Arif Çelebi Dönemi Mevlevîliğin Gelişmesinde İlhanlıların Etkisi” “Der Einfluss der Ilkhane auf die Entwicklung des Mevlevi-Ordens in der Zeit Ulu von Arif Çelebi”, *Forschungszeitschrift Über Alevitentum Und Bektaschitentum* Hausen (Wied) Deutschland, 2012. VII. S.78-100.

² Nihat Azamat, “Kalenderîyye” *DİA*, İstanbul, 2001, c.24, s.253.

³ Kalender kelimesinin Farsçada “iri yarı, kaba” anlamındaki “kalanter” (Türkçede kalantor) (Tahsin Yazıcı, “Kalenderlere Dair Yeni Bir Eser”, Necati Lugal Armağanı, Ankara 1968, s.786–787.) veya Farsça kalan sözcüğüyle ender ekinden oluştuğu ve “ağır yük taşıyan, ağır yük altına girmiş bulunan” manasına geldiği yahut Arapça ekall kelimesiyle Farsça ender ekinden teşekkül ettiği ve “az, önemsiz” anlamında kullanıldığı kaydedilmektedir. Ayrıca Grekçe aynı anlamda kaletoz kelimesinden geldiği ileri sürülmüştür. (Azamat, a.g.m. s.253) Öte yandan Kalenderîn Sanskritçe Kalandara (Kanun, nizam dışı, düzeni bozan) kelimesinden alınmış olabileceği de belirtilmektedir. “Töreyi bozan” anlamındaki bu kelimenin; kendi kabilesinin dışında bir kızla evlenen eski Hint yogilerine kalender denildiği, zamanla Hintli ve İranlı dervişler arasında nefsi terbiye etme bağlamında özel bir anlam kazandığı ve bu derviş topluluğuna Kalenderîyye denildiği de ileri sürülmüştür. (Azamat, a.g.m. s.253; Ahmet Yaşar Ocak, *Osmanlı İmparatorluğunda Marjinal Sufilik Kalenderîler (XIV-XVII. yüzyıllar)*, TTK Yayınları, Ankara, 1999, s.6.)

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 9/7 Summer 2014

Sanskritçe “Kalendara” kelimesinden gelme ihtimali, Kalenderîliğin mistik anlayışında büyük tesiri olan Hint mistisizmin etkisinde kalması, bu ihtimali kuvvetlendirmektedir.⁴

I. Anadolu’da Kalenderîlik

Kalenderîlik, X. yüzyıldan itibaren Horasan’da ortaya çıkan kalender niteliği taşıdığı öne sürülen Ebu Ahmed-i Çiştî, Baba Tâhir-i Uryân, Baba Hemşa ve Ebu Said Ebû’l-Hayr gibi bazı sûfiler ve onların çevreleriyle sınırlı bir tasavvuf akımı ve sosyal bir muhalefet unsuru olarak belirmeye başlıyordu.⁵ Kalenderîlik Anadolu’da ise XIII. yüzyılın ilk çeyreğinden itibaren görülmekteydi. Anadolu, Moğol istilasından önce bazı göçlere hedef olmuş, buraya intikal eden nüfus içinde değişik etnik ve kültürel menşelerden gelen sufiler bulunmaktaydı. Ama asıl kalabalık göç dalgaları Moğol istilası sebebiyle olup, 1220’lerden itibaren Kübreviye ve Suhreverdiye gibi Sünni eğilimli tarikat mensupları yanında, Kalenderî sufiliği⁶ ile yakından alakalı olan özellikle Haydârîye ve Vefaiye gibi heterodoks zümrelerde Anadolu’ya geldi.⁷ Anadolu’ya gelen Kalenderî zümreleri içinde çoğunluğun Fustâtü’l-Adale⁸ ve Menakibu’l Arifin⁹ gibi çağdaş kaynaklarda Kalenderî, Cavlâkî¹⁰ ve Haydârî gibi sıfatlarla nitelenen Cemaleddin Sâvî ve Kudbuddin Haydar’ın çevrelerine ait kimseler olduğu zikredilmektedir.

Kaynaklara göre Kalenderîliğin kurucusu ve onu teşkilatlandıran kişi Cemaleddin Sâvî’dir.¹¹(630/1232–1233) *Fustâtü’l-Adale*’nin yazarı İbnü’l Hatib, Cemaleddin Sâvî’nin dört

⁴ İlhanlı tarihçisi Zekeriya Muhammed Kazvînî, Horasan meşayihinin büyüklerinden Şakik-i Belhi’nin (811–812)Sufiliğe girişinin tüccarken Hindistan’a yaptığı seyahatler esnasında tapınaklarda görüşüp konuştuğu sakalları ve başı tıraşlı putlara tapan adamların tesiriyle olduğunu açıkça belirtmektedir. (Zekeriya b. Muhammed b. Mahmud Kazvînî, *Âsari’l-Bilad ve Ahbârü’l-İbad*, Dâr Sâdir, Beyrut 2011, s.333). *Menakıb-ı Cemaleddin-i Sâvî*’de Kalenderî dervişlerin kendilerine Hintli rahipleri örnek aldıklarını açık bir şekilde belirtmektedir. (Hatib-i Farisi, *Menakıb-ı Cemaleddin-i Sâvî*, çev: Tahsin Yazıcı, TTK yayımları, Ankara 1999, s.12). Bu konuda daha geniş bilgi için bkz. Ocak, *Kalenderîler*, s.7–8.

⁵ Ocak, *Kalenderîler*, s.16–23

⁶ Bu başlık altında ele aldığımız Cavlâkî, Haydârî, Vefai ve *Rufai* gibi heteredoks guruplardır. Bu dini zümreler ve bunların Anadolu’daki şeyhleri adıyla da anılan Şemsiler gibi Camiler, Torlakiler, Rum Abdalları ve Edhemiler gibi zamanla bu tür isimleri alan tüm Kalenderî gurupları kastediyoruz.

⁷ M. Fuad Köprülü, *Anadolu’da İslamiyet*, çev. Ragıp Hulusi, İnsan Yayınları, İstanbul, 2000, s.49-50.

⁸ Osman Turan, “Selçuk Türkiye’si Din Tarihine Dair Bir Kaynak Fustadül’l Adale Fi Kavaidi’s Saltanata” *Köprülü Armağanı*, İstanbul 1953–1954, Metin 51a-52b.

⁹ Ahmet Eflâkî, *Menakibü’l-Arifin. I-II*. çev: Tahsin Yazıcı, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, İstanbul, 1989, I, s.233,506-507, II, s.17.

¹⁰ *Fustâtü’l-Adale*’nin müellifi, umumiyetle, çıplak gezen dervişlere verilmiş olan Cavlâkî adının menşei hakkında bir halk etimolojisi de nakletmektedir. Buna göre bir gün Gerübed, Şam’da dilenmek üzere bir mahalleye gitmiş, ayakta duran bir kız çocuğu onu görünce: “Ana! Cavlak geldi” diyerek haykırmış ve bu münasebetle bu kavmin adı Cavlâkî kalmıştır. (İbnü’l Hatib, *Fustât*, Metin 52b)

¹¹ İbnü’l Hatib, *Fustât* s.559; Hatib-i Farisi, *Menakibi Cemaleddini Sâvî*, s.58–61, 76–77; İbni Battûta, *Seyahatname*, s.41–43. *Fustâtü’l-Adale* yazarı Muhammed b. el-Hatib’e göre Cemaleddin, nispetinden de anlaşıldığı gibi bugün Kazvin’le Tahrân arasında yer alan Sâve şehrinde olup dervişliğe genç yaşlarında heves etmiştir. Ona göre bu Saveli Cemal, Şam’a giderek Şeyh Osman Rûmî adında birinin hizmetine girmiş, ondan hırka giyerek bir müddet diğer müritlerle birlikte onun yanında kalmıştı. Şeyh Osman ibadet ve mücahede ile meşgul Ehl-i sünnet yolunda bir kimse idi. Bu insanlara ve onların gidişine tahammül edemeyen Saveli Cemal bunları terk ederek zındıklığa başladı. Bilâl-i Habeşî mezarlığına giderek inzivaya çekildi. Saç ve sakallarını tıraş etti. Boynuna bir kilim parçası aldı. Şirazlı Gerübed¹¹ adlı bir çocuk ta bunun sohbetine girdi. (A. Yaşar Ocak, *Fustât*’ta Gerübed adıyla anılan bu kişinin Menakıb ve el-Vafi de zikredilen Celal-i Dergezîni ile aynı kişi olabileceğini ihtimalinin kuvvetli olduğunu söyler. Ocak, *Kalenderîler*, s.31.) Cemalin muvafakatiyle saç ve sakallarını tıraş etti ve arzu ettikleri şekilde beraber kaldılar, yiyip içtiler. Bu Gerubed korkunç bir genç idi. Cavlâkîler onu tazimde bulunur ve ismi zikredildiği zaman secde ederlerdi. (İbnü’l Hatib, *Fustât*, Metin 51b.) Cemal Sâvî’nin Habeşî mezarlığında garip bir şekil aldığı, saç, sakal ve kaşlarını tıraş edip boynuna Cavlâkî attığı Şeyh Osman’a bildirildiği zaman o, Cemal’e müteaddit defalar adam göndererek yanına çağırttı. Fakat o buna icabet etmedi. Bunun üzerine birkaç müridi ile bizzat gidip ona birçok nasihatler ederek bu menhus şekilden ve eski Mezdeki ve Karmatilerin sapmış oldukları küfür ve dalalet yolundan vazgeçirmeye çalıştı ise dbge hiçbir fayda vermedi. Ayakkabısını çıkararak arkasına yüz defa vurdu ve onu tel’in ederek oradan döndü. (İbnü’l Hatib, *Fustât*, Metin 53a.) İbn Battûta, Mısır’da rastladığı Kalenderîlerden ve bunların mensup olduğu Cemaleddin Sâvî’ye ait bir zaviyeden

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 9/7 Summer 2014

halifesinden biri olan Ebu Bekir-i Niksari 1206 yılında Dımeşk'ten ayrılarak Konya'ya gelip yerleştiğini ve orada bir zaviye açarak başına pek çok mürit topladığını haber vermektedir.¹² Ebu Bekir-i Niksari¹³ ve müritleri, Eflâkî tarafından Cavlâkî diye nitelendirilmektedir.¹⁴ Eflâkî, Konya'daki bu Kalenderan taifesi hakkında uzun uzun bilgi aktarırken bir de Şeyh Ömer-i Girihî adında Ebu Bekir-i Niksari'nin yakını olan bir başka Kalenderî şeyhinden de bahsetmektedir.¹⁵ Eflâkî aynı şekilde Anadolu'daki Haydârî çevreleri de zikrederek eserinin iki yerinde Kutbuddin'i Haydar'ın halifelerinden olduğu belirttiği Hacı Mübarek-i Haydârî'den bahsetmektedir. Mevlânâ ile iyi ilişkiler içinde olan Hacı Mübarak-i Haydârî'nin Selçuklu veziri Taceddin Mutez tarafından yaptırılan Daru'z-Zakirin adındaki zaviyenin şeyhliğine tayin edildiğini yine Eflâkî bildirmektedir.¹⁶

Fustâtü'l Adale yazarı Muhammed bin el-Hatib'e göre Cavlâkîler yani Kalenderîler, asla makul kişiler değildir. O, Cavlakîleri helal veya mubah saymadıkları hiçbir haram olmadığını, herkesin bildiği gibi Namaz kılmadıklarını, aşikâre olmasa bile gizli olarak oruç yedikleri, şarap içtikleri, hiçbir küfürden içtinap etmeyip dilencilikle geçinen, iş ve meslek kaçını tembeller olup halkın sırtından geçinen asalaklar olarak tasvir eder.¹⁷

Kalenderîlerin vasıfları hakkında Ahlâtî Şeyh Taceddin Münteceb'in Meragalı şeyh Kadı Zahireddin Muhammed'den¹⁸ işittiğini naklettiği rivayette İbnü'l- Hatib'e birebir benzemektedir.

bahsettikten sonra bu saç ve sakal tıraşına dair bambaşka enteresan bir hikâye rivayet eder. (İbn Battûta, *Tuhfetü'n-Nüzzâr fî Garaibi'l-Emsar ve'l-Acaibi'l-Esfar (İbn Battûta Seyahatnamesi)*, I-II, Haz: Mümin Çevik, Yeni Şafak Kültür Armağanı İstanbul ty, s 42.)

¹² İbnü'l Hatib, *Fustât*, s.540-541.

¹³ İbnü'l-Hatib *Fustât*'ta, Cemaleddin Sâvî'nin müridleri vasıtasıyla bu tarikatın Türkiye'de nasıl yayıldığına dair ifadesi bu ciheti aydınlatacak mahiyettedir. Gerçekten onun rivayetine göre Cemaleddin Sâvî mezkûr mezarlıkta bulunurken ona dört arkadaş iltihak etti. Bunlar Belhli Mehmed, Kürt Mehmed, Kürt Şems ve Niksarlı Ebubekir idi. Cemal Sâvî'den sonra bu dört kişi dünyanın birer tarafına dağıldılar. İlk üçü bir müddet sonra öldü ve Niksarlı Ebubekir kaldı. Bu Ebubekir Konya'ya gidip orayı kendisine makam yaptı ve buraya Pay-i ilim (veyahut Pay-i âlem) adını verdi. Ona her yıl bütün Anadolu (Rum) dan ve başka yerlerden haraç gibi para ve mal gönderirlerdi. (İbnü'l Hatib, *Fustât*, Metin 52b.) Niksarlı Ebubekir'in Konya'da Cavlâkîlerin reisi ve Kalenderlere ait zaviyenin şeyhi olduğu bilinmektedir.

¹⁴ Eflâkî, *Menakibü'l-Arifin*, II, s.17.

¹⁵ Eflâkî, *Menakibü'l-Arifin*, II, s.17.

¹⁶ Eflâkî, *Menakibü'l-Arifin*, I, s.233,506-507; Abdülbaki Gölpınarlı, *Mevlânâ Celâleddin*, İnkılâp Kitapevi, İstanbul 1999, s.243.

¹⁷ İbnü'l-Hatib eserinde Cevlakiler hakkında daha ağır ifadeler kullanarak onlar hakkında şu bilgileri verir: "Müslümanların çocuklarını aşımak bunların sanatıdır. Bunların fenalıkları diğer mübahilerde dahi görülmemiştir. Zira çok defa mescitleri kendilerine makam yapmışlar, oralarda köpekleri yanlarında bulundurur, şarap içer ve her türlü fisk ve fücür yaparlar. Mescide ahır, namaza zumurluk, namaz safına da tavla derler. Namaz kılanla, tavlaya gidecek insan değilsin diye alay ederler. Bu insanlar aç oldukları zaman her biri dilenmeye çıkar, eline geçirdiğini ağzına atar ve kendi makamına döner; saç ve sakalları tıraş olmuş olan bu mensuhlar arasında livata caridir; bulamayınca zina yaparlar ve bunu hiç ayıp saymazlar. Buna rağmen fakr ve dervişlik iddiasındadırlar. Cahil ve ilimden mahrum insanlardır. Zira ilimleri olsaydı zindıklığa düşmezlerdi. İlim-i batın bilenleri varsa da yollarını şaşırılmış olduklarından gönülleri hidayet yoluna kapanmıştır. İlim öğrenmez ve ulema ile ihtilat etmezler. Yalnız rind ve serserileri, fisk ve fücür erbabını bir otla tuzağa düşürürler. Bu ot *sebzek* veya *şahdane* (*Hint kendiri tohumu*) dir. Bunu çekince dimağı kurutur, vehim verir ve insanı uzun zaman korkak ve düşünceli hale sokar, hafızayı götürür, bazılarını kahkaha ile güldürür, bazılarını garip hale düşürür ve unutkanlık tevli eder. İnsanı kötü fikirlere ve cinnete sevkeder, yüzün rengini sarartır, ciğeri deler, şehveti artırır ve çok devamlı çekince de şehveti keser. Malihülya (melankoli) ve nikrise(gut veya damla hastalığı) müptela eder, akla hâle verir. Böylece başkalarını iğfal ettikleri bu otla din ve dünyalarını ve hem de bedenlerini tahrip ederler." (İbnü'l Hatib, *Fustât*, s.537-538.)

¹⁸ Bu Maragalı Zahireddin Muhammed'in, Niğdeli Kadı Ahmed'in bahsettiği büyük şeyh Zahireddin olduğu anlaşılıyor. Şeyh-i azam ve Veliyullah sıfatlarıyla tazim ettiği bu şeyhi çocukluğunda gördüğünü, el ve ayaklarını öptüğünü, sofrasında yemek yediğini de ilave ediyor. Bundan başka o, bu şeyhin Evhadeddin Kirmani'ye mensup bulunduğunu, kendisinin de şeyhi olduğunu, bu şeyhin Meraga'da Ankaralı Ahi Meceddin'den zikr dinlediğini söyler ve bu münasebetle Anadolu'da bulunan bir takım Evhadi şeyhlerinden (taife-i Evhadiyan) bahseder. Kadı Ahmed, *En-Nigidi. el-Veledü'ş-Şefik ve Hafidü'l-Hâlik*, Haz. ve trc: Ali Ertuğrul. Yayınlanmamış Doktora Tezi: Dokuz Eylül Üniversitesi

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 9/7 Summer 2014

Gerçekten asrında dinde, zahir ve batın ilimlerinde ve şeyhler arasında emsalsiz olduğunu söylediği Kadı Muhammed'in müritlerine, Cavlâkîlere yanaşmamaları, onlarla konuşmamaları ve selamlaşmamaları, zira bunların İslamların yolunda bulunmayıp küfür ve zındıklık içerisinde olduklarını nasihat ettiğini rivayet eder.¹⁹

II. Kalenderîlerin Moğollarla İlişkileri ve Anadolu Selçuklular Aleyhine Faaliyetleri

Moğollar dini siyasetleri gereği birçok din ve mezheplere siyasi ilişkiler içerisine girmekten kaçınmamışlardır. Katolik dünyasına karşı Nasturî Hıristiyanlarını destekledikleri gibi Sünni Abbasî halifesiyle mücadelesinde de Şiileri desteklemiş, Sünni İslam dünyasına karşı Şiilerle ittifak kurmuştur. Anadolu'yu istilaları sırasında da Kalenderî zümreleri kullanmıştır. Hatta defalarca darbe vurduğu Ermeni ve Gürcüler, Moğol tehdidinin İslam dünyası ve Anadolu üzerine çevrilmesiyle en güvenilir müttefikleri haline gelmişlerdir.²⁰

İstilanın Abbasi ve Anadolu Selçuklular üzerine başlamasıyla Moğolların tek müttefikleri Hristiyan milletler olmamış, İslam dünyası içerisinde de kendilerine hizmet edecek mezhep mensupları ve tasavvufi zümreler bulmuşlardır. Anadolu'nun istilasında Moğollara her alanda yardım eden bu zümrelerin başında Kalenderîler gelmektedir. Kalenderî dervişlerin Moğollarla ittifak kurdukları tarihte bilinen ilk olay Irak'ta ortaya çıkan Halil b. Bedr el-Kürdî isimli bir şeyhin Halifeye karşı isyanıdır. Bu şeyh kendisinin Rufaî tarikatına mensup olduğunu söylüyor, fakat Kalenderî kıyafet giyiniyor, şarap içip haşhaş kullanıyordu. Moğollarla işbirliği yapan bu şeyh, 1245 yılında Halifeye karşı geldi. Türkmenleri yağma ve katleden bu Kalenderî gurubuna karşı Süleyman Şah'a bağlı Türkmenler, harekete geçmişler ve Moğollar dâhil onlardan 600 kişi öldürmüşlerdir.²¹ Halil b. Bedr de öldürülenler arasında idi. Bu vaka da Kalenderî grupların her an Moğollarla işbirliği yapabilecek ve içeride tahribata sebep olabilecek bir kitle olduklarını açıkça göstermektedir.

Nitekim Moğolların din anlayışları ve kültürleri onları bu tür gruplara yaklaştırıyor, sempati ve korku ekseninde onlara saygı gösteriyorlardı. Şamanist olan Moğollar, kültürel anlayış ve inançları icabı harikuladeliklere çok inanıyor, olağanüstü haller sergileyip sihir yapan insanları kutsal kişiler olarak görüyor, onlara itibar ediyor ve çok değer veriyorlardı. Hatta Moğollar bu vasıflara sahip insanlardan korkuyor ve çekiniyorlardı. Bilindiği gibi Bahşî ve Şamanların Moğollar nezdinde yüksek mevkileri vardı. Bahşîlerin üstün güçleri bulunduğu ve onların bu gücünden yararlanmak gerektiğine inanıyorlardı. İslam memleketlerine geldikleri zaman Kalenderî dervişleri, Bahşî ve Şamanlar olarak görüyorlardı. Bahşîlere benzeyen Kalenderîler, köy köy, kasaba kasaba dolaşıyor, kendilerine şiş batırma, ateşle oynama gibi harikuladelikler sergileyerek

Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir 2009, s.236–237 Ayrıca bkz M. Fuad Köprülü, *Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar*, Diyanet İşleri Başkanlığı, Ankara 1981, s.325.

¹⁹ Şeyh Taceddin, Meragalı şeyh Kadı Zahireddin'den menkul şu rivayeti kaydeder: “İslam memleketlerinde seyahatim esnasında, bir gün Şehrîzur'da akşama yakın, bir köye vardım. Orda büyük bir mescid vardı; mescide girdim. Mamberin önüne geçip akşam namazını kıldım. Kendi kendime meşgul oldum. Gece biraz geçince on Cavlâkî mescide girip kapısını muhkem kapadılar. Lambayı yakarak oturdu. Bir şeyler yiyip esrar çektiler ve semaya(raksa) başladılar. “Yaranlar, yabancı yoktur” dedikten sonra dil ve kalemin şerh edemeyeceği başka şeylerle oldular. Bir iki saat sonra uykuya daldılar. Onların mescide girişlerinden uyumalarına kadar beni duyar ve hayatım tehlikeye girer endişesiyle çok korku geçirdim. Öksürüğüm geldiği zaman eteğimi ağzıma tıkadım, kendimi azap içerisinde muhafaza ettim. Onlar uykuya dalınca kapıyı yavaşça açarak çıktım ve Musul yolunu tuttum. O akşam onlardan gördüklerimi ve dostlardan işittiklerimi yazarsam bir cilt tutar. Onlarla mücadele edenlere yardım etmek en büyük gazadır. Bunu kıyamette kurtuluşa bir vesile yapınız. Eğer bugün İslamların gayret ve himmetleri olsa idi böyle bir kavmi nasıl bırakırlardı.” (Turan, *Fustât*, s.541-542.)

²⁰ İlhanlı siyasetinde Ermenilerin rolü ile ilgili ayrıntılı bilgi için bkz. Mustafa Akkuş, “Ermenilerin İlhanlı Dini Siyasetindeki Rollerini”, *S.Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, S.31, Konya 2012, s.205-221

²¹ Osman Turan, *Doğu Anadolu Türk Devletleri Tarihi*, İstanbul Matbaası, İstanbul, 1973, s.226–227; Ocak, *Kalenderîler*, s.63.

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 9/7 Summer 2014

halkın ilgisini çekiyorlardı. Bu halleri ile Moğolların da dikkatini çekiyor, kendi şamanlarına benzettikleri bu ruhani kişilerin esrarengiz güçleri olduğuna inanan Moğolların gözünde itibar kazanıyorlardı.

Moğollar fethettikleri ülkelerde farklı etnik veya dini zümreleri birbirleriyle çarpıştırmak suretiyle kolayca o bölgelere hâkim olmayı planlıyorlardı. Hatta bu vuruşmada zayıf olan tarafa destek vererek kuvvetliyi yıpratmak ve gücünü zaafa uğratmak gibi bir siyaset izlerlerdi. Bu amaçla var olan Sünni-Şîî çatışmasını daha da körüklüyor, Şiileri destekleyerek Sünnilerin mukavemetini zayıflatmaya çalışıyordu. Hûlâgû Han ve oğullarının Şîî olan Hâce Nâsırü'd-din-i Tusi'yi baş müşavir olarak hizmetlerinde bulundurmaları bu uygulamalarının sonucudur. O dönemde Abbasi Halifeliği Sünni İslam'ı temsil ettiği için Hûlâgû Han, Sünni Müslümanların merkezini dağıtmak amacıyla Bağdat'ı hedef alıyor, bu doğrultuda dini bir politika güdüyordu.

Moğollar aynı siyaseti Anadolu'da da uyguluyor, farklı dini tasavvufî ve etnik zümreleri birbirine karşı kullanıyordu. Anadolu'da Türkmenleri ve Ahileri kendileri için tehlikeli görüyorlardı. Çünkü Ahilerin Türkmen halka dayanan insan güçleri yanında ekonomik güçleri de vardı. Ahilerin "Seyfi" olanları da savaşçı ve silahlıydılar. Bu bakımdan Türkmenlerin ve Ahilerin gücünü kırmak için Kalenderîler (Cavlâkîler) gibi bazı dini gurupları destekleyerek onları Ahilerle vuruşturmaya çalıştıkları görülmektedir. Kendilerine tabi olan veya kendileri tarafından iş başına getirilen ümeraya destek vererek, onlar vasıtasıyla Türkmenlerin gücünü kırmaya çalışıyorlardı. Bu tutumları Türkmen ve Ahi çevrelerin nefretine yol açıyor, zaman zaman Kalenderî gruplara karşı saldırılarda bulunuyorlardı.

Moğolların daha Anadolu'ya gelmeden önce yani daha Horasan, İran, Azerbaycan'da iken Kalenderî dervişlerle aralarında bir yakınlaşma ve menfaat ilişkileri olduğu görülmektedir. *Tuffâhu'l-Ervah* adlı eserin sahibi Kâhta Kadısı Muhammed b. Ali İbn Serrâç Moğolların hizmetine giren birçok Kalenderî dervişinden bahseder. O eserinde, Şeyh Yusuf b. Nebhan el-Eyluhi adlı Kalenderî şeyhin faaliyetlerinden söz ederken, onun birçok kez Hûlâgû Han ile görüştiklerini belirtir.²²

Moğollar Anadolu'ya geldiklerinde, onlarla Anadolu'daki Cavlâkîlerin arasında da böyle bir siyasi ittifakın meydana geldiği görülüyordu. Baycu Noyan komutasındaki Moğol birliklerinin Anadolu'yu istilaya başladıkları zaman, Cavlâkî dervişlerin de Moğol ordusunda yer aldıkları ve Moğollarla birlikte savaşa katıldıkları biliniyordu. Köseadağ Savaşında Moğol ordusunun ön saflarında bu Cavlâkî dervişler bulunuyordu. Keza Köseadağ yenilgisinden sonra Moğollar Kayseri'yi muhasara ettikleri zaman Cavlâkî dervişler Moğollarla birlikte şehrin surlarından gedik açmaya çalışıyorlar ve mancınklarını kullanıyorlardı.²³ Hatta İbn Bibî, Kayseri'nin en muhkem surlarının halkın sağlamlığı ve geçilmez olduğuna kesin olarak güvendiği, güvenliğini Ahilerin sağladığı dericiler çarşısı tarafındaki bu surlara karşı Moğolların üç mancınık kurduğu ve bu mancınıkları Kalenderîlerin kullanıp 15 gün süreyle bu burçları dövdükleri ve yine Kalenderîlerin yoğun gayretiyle burçlarda büyük delikler açıldığını zikreder.²⁴ Mikail Bayram bu olay sırasında Seyyid Burhaneddin Muhakkık-ı Tirmizî, Şemsü'd-din Muhammed b. Ali et-Tebrîzî ve Ebu Bekr-i Niksarî gibi birçok Kalenderî şeyhinin burada olduğunu ve müritleri ile birlikte Moğolların yanında savaşa katıldıklarını söyler.²⁵

²² Muhammed b. Ali b. Abdurrahman b. Ömer b. Abdülvehhab b. Muhammed b. Tahir el- Kâdî İzzeddin Ebu Abdullah b. Serrâç ed-Dımaşkî eş Şafîî er-Rufâî, *Tuffâhu'l-Ervâh ve Miftâhu'l-Irbâh*, Princeton Üniversitesi Kütüphanesi. Nr: 97, yp.130a-131b, 216a-217b.

²³ İbn Bibî, *El Evamirü'l Alaiye Fil Umuri'l-Alaiye (Selçukname I-II)* Haz. Mürsel Öztürk, 1000 Temel Eser Kültür Bakanlığı, Ankara 1996, II, s.73.

²⁴ İbn Bibî, *El Evamirü'l Alaiye*, II, s.73.

²⁵ Mikail Bayram Şemsî-Tebrîzî'nin muhtemelen Kayseri'nin zabtu olayına diğer kalenderilerle beraber katıldığını zikreder. Çünkü o, Şems'in, 1230 yılından beri Kayseri'de olduğunu, 1234 yılından birkaç yıl öncesinde Kayseri'deki

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 9/7 Summer 2014

Anadolu'daki Kalenderî şeyhlerinden biri de Mevlânâ'nın çok sevdiği şeyhim dediği Şems-i Tebrîzî'dir. Mevlânâ eserlerinde onun Kalenderî olduğunu söylemektedir.²⁶ Aynı şekilde Sultan Veled ve Eflâkî de onu bir Kalenderî şeyhi olarak kabul ederler. Kayseri'nin Moğollar tarafından istilasından birkaç ay sonra Şems-i Tebrîzî'nin Konya'ya geldiği görülmektedir. (23 Ekim 1244) Hiç şüphesiz Şems de müritleriyle birlikte Seyyid Burhanü'd-din gibi, Kayseri'nin Moğol hâkimiyetine girmesinde aktif rol oynamıştır. Bundan dolayı, Ahiler, ona karşı düşmanca bir duygu içindeydiler. Mevlânâ'nın oğlu Sultan Veled, *Veled-name* adı verilen eserinde Konya'da Şems-i Tebrîzî'ye muhalif bir çevrenin olduğunu ve bu çevrenin onu öldürdüklerini uzun uzun hikâye etmektedir.²⁷ Şems-i Tebrîzî'nin bu faaliyetlerinden ötürü, başta Ahi Evren olmak üzere Ahi ileri gelenleri, ona suikast düzenlemişlerdir. O sırada Ahi Evren Hâce Nâsîrü'd-din II. İzzeddin Keykavus'un veziri idi. Bu yüzden Mevlânâ, Şems'in öldürülmesi olayında İzzeddin Keykavus'u da sorumlu tutmuştur. Şems'in öldürülmesi olayında birçok sebep bulunmaktadır. Fakat bu sebepler arasında en önemlisi Moğolların Kayseri'de gerçekleştirdiği Ahi ve Bacılara yönelik katliamda Şems-i Tebrîzî'nin de bir Cavlâkî olarak burada müritleriyle birlikte Moğolların yanında yer almış olmasıdır.²⁸ Bundan ötürü Sultan Veled'in de ifade ettiği gibi Konya'da bazı çevreler yani Ahiler, Şems'e büyük bir husumet duymaktaydılar. Şems-i Tebrîzî, *Makalat*'ında Anadolu'da Moğol aleyhtarlığına karşı mücadele yürütmeye ve halkı Moğollara itaat etmeye çağırıldığı açıkça görülmektedir.²⁹ Moğolların onlara külliyetli miktarda para verdiklerine dair Eflâkî'nin *Menakibü'l-Arifin*'inde onlarca haber bulunmaktadır.³⁰

Moğollar istila ettikleri Anadolu'da hâkimiyetlerini yayma ve sağlamada kendi adlarına hareket eden Kalenderîleri de yoğun olarak kullanmışlardır. Bu Kalenderî şeyhlerinden biri olan Şeyh Şerefü'd-din-i Mavsili'dir. Ahmed Eflâkî'nin eserinde Mevlânâ'ya iki bin dinar getirdiğini bildirdiği Şeyh Şerefü'd-din-i Mavsili, Moğolların Anadolu'daki hazinedarı idi.³¹ Moğolların Anadolu'yu işgalleri ve sonrasında Ahiler Moğol iktidarına karşı direnerek sürekli isyanlar çıkardıkları halde Kalenderîler Moğol iktidarına destek vermişlerdir. Şemsü'd-din Muhammed es-Sahavi, Kalenderîler gibi başıbozuk tasavvufi zümrelerin Moğol Devleti'nin hizmetine girdiklerini ve şeriata uygun hareket eden (müteşerri') Müslümanlara karşı Moğolların yardımını talep ettiklerini bildirmektedir.³²

Battal Mescidi'nde itikâfa çekilen Evhadü'd-din-i Kirmani ile takıştıklarını, (Mikail Bayram, *Anadolu Selçuklular Hakkında Araştırmalar*, Kömen Yayınları, Konya 2003, s.75–76) 627(1230) yılında da Hacılar Nahiyesi yolu üzerindeki bir çeşmenin vakfiyesine Şemsü'd-din Muhammed b.Ali et-Tebrîzî adıyla imza koymuş olduğunu zikreder. Keza, Şems'in halifesi olan Cavlâkî Ebu Bekr-i Niksari'nin de burada olduğunu tahmin etmektedir. (Mikail Bayram, "Selçuklular Zamanında Kalenderler ve Ahiler Arasındaki İlişkiler," *III. Uluslararası Ahi Kültürü Sempozyumu*, Kayseri, Ekim 2004, s.5) Müellif, Mevlevî yazar Ahmed Eflâkî'nin, Moğolların Kayseri'de gerçekleştirdikleri bu dehşetli katliamdan sonra Seyyid Burhanü'd-Din'e saygı gösterip kendisine para verdiklerini, (Eflâkî, *Menakibü'l-Arifin*, I, s.68.) Moğolların, Seyyid Burhanü'd-din'e iltifat edip, onu ödüllendirmelerini, onun da bu savaşta müritleriyle birlikte Moğolların yanında yer almış olmasıyla ilgili olduğunu söyler. (Bayram, *Araştırmalar*, s.74–77)

²⁶ Gölpınarlı, *Mevlânâ Celaleddin*, s.59–66.

²⁷ Sultan Veled, *Divan-ı Sultan Veled*, (nşr. F. Nafiz Uzluk), Ankara, 1941, s.47, ve devamı

²⁸ Bayram, "Kalenderler ile Ahiler," s.6. Şems'in öldürülme sebeplerini tek tek izah eden Mikail Bayram, Anadolu'da Moğol aleyhtarlığına karşı mücadele yürütmeye çalışan Şems-i Tebrîzî'nin Moğol aleyhtarı olan Ahi ve Türkmen gurupları tarafından suikast sonucu öldürülme ihtimalini en önemli sebep olarak zikreder. Mikail Bayram, *Sosyal ve Siyasi Boyutlarıyla Ahi Evren-Mevlânâ Mücadelesi*, Nüve Kültür Merkezi, Konya, 2005, s.142.

²⁹ Şems-i Tebrîzî, *Makalat*, çev. Osman Nuri Gençosman, Ataç Yayınları, İstanbul 2006, s.344, 362–363. Ayrıca bu tutum Mevlânâ'nın eserlerinde de görülmektedir. Mevlânâ *Fihî Mafih*'de Moğol zulmünü haklı göstermeye çalıştığı görülmektedir. Mevlânâ, *Fihî Mafih*, s.18, 100.

³⁰ Mikail Bayram, *Ahi Evren ve Ahi Teşkilatının Kuruluşu*, Damla Matbaası, Konya, 1991, s.117–121.

³¹ Eflâkî, *Menakibü'l-Arifin*, I, s.280.

³² Şemsü'd-din Muhammed es-Sahavi, *El-Kavlü'l-münbi an Tercemet-i İbni'l-Arabi*, Mektebetü'l-Arifiye, nr.799, Medine, yp.37a.

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 9/7 Summer 2014

Kalenderîler, İlhanlıların Anadolu'daki dini siyasetlerinde hemen hemen her dönemde önemli roller oynamışlardır. Anadolu'da Moğol hâkimiyetinin yerleşmesi ve Moğol karşıtı grupların tavsiyesinde de önemli görevler ifa etmişlerdir. İstila dönemindeki Moğol yanlısı siyasetleri Hülâgû zamanında da devam etmiştir. Bu dönemde Moğollar arasında Kalenderî grupların ileri gelen Muhammed Derbendî ile Hoca Yakup b. Mahdum Cihanyan adlı şeyhleri bulunuyordu. Rivayete göre Muhammed Derbendî ile Hoca Yakup b. Mahdum Cihanyan adlı iki Rufâî şeyhi, faaliyetlerinde Hülâgû'dan onay almışlar, Hulâgû'ya müritlerine yaptıkları sohbetlere katılma izni vermişlerdir.³³

Abâkâ Han döneminde Anadolu'da Moğol tahakkümünün artması ve yönetimin tamamen Moğol yöneticilerin eline geçmesinde büyük katkısı olan Kalenderî şeyhlerinden biri de Aybek Baba'dır.³⁴ Aybek Baba, hulûl ve ittihâd gibi Sünni düşünce yapısına uymayan görüşleri ve hayat biçimiyle yaşadığı dönemde tepki çekmiştir. Bu nedenle Amasya'da görev yapma imkânını kaybedince, 670/1271'de Mısır'a gitmeye mecbur kalmıştır.³⁵ Burada Mısır sultanı Baybars'ın da bulunduğu Sünni âlimlerin meclisinde, Sünni düşünceye aykırı görüşleri nedeniyle hesaba çekilip dövülmüş, daha sonra Mısır'dan sürülmüştür.³⁶

Aybek Baba, bütün bu yaşadıklarından Selçuklu veziri Mu'înidin Pervâne'yi sorumlu tutmuş, buradan doğruca Tebriz'e giderek, intikam amacıyla Moğol hükümdarı Abâkâ Han'ın hizmetine girmiştir. İlhanlı idarecilerinin ve önde gelen insanların güvenini kazandıktan sonra Aybek Baba, Abâkâ Han'ı sürekli Pervâne Mu'înü'd-Din ve Baybars aleyhine kışkırtmış ve her ikisinin Moğollar aleyhine gizli ittifak içinde bulunduğunu ihbar etmiştir. Bunun üzerine Abâkâ Han, bu komployu açığa çıkarma görevini Aybek Baba'ya vererek onu Anadolu'ya yollamıştır. Bütün bunlardan habersiz olan Selçuklu veziri, Aybek Baba'nın kendine yaklaşma çabalarını ciddiye alarak ona beslediği itimatının kurbanı olmuş ve böylece intikam alma fırsatını bizzat kendisi sağlamıştır.³⁷ Pervâne, Aybek'in kendisine yönelik düşüncelerinden habersiz, onu yanına almış, hemen görevine başlayan Aybek Baba, Baybars'la Pervâne'nin yazışmalarının birer suretini İlhanlı sarayına göndermeyi başararak, Baybars-Pervâne işbirliğini ortaya çıkarmıştır.³⁸ Pervâne'nin ihanetini gören Abâkâ, onu sevip değer vermesine rağmen sorguya çekmiştir. Pervâne, bütün suçlamaları inkâr etse de, Aybek Baba'nın sunduğu mektupları görünce suçunu kabul etmek zorunda kalmış, cezasını canıyla ödemiştir. (675/1277) Böylece Aybek Baba, Pervâne'den intikamını almıştır.³⁹

Aybek Baba'nın Anadolu'ya Abâkâ Han'ın casusu olarak geldiği konusunda *Anonim Tarih-i Âl-i Selçuk* da teyit etmektedir. Bu esere göre, Aybek Baba bizzat Baybars'ın adamı sıfatıyla Mu'înü'd-Din Pervâne'nin yanına gitmiş ve ona Memlûk sultanı ile arasında irtibat

³³ Kamil Mustafa es-Şeybî, *es-Sılatu Beyne't-Tasavvuf ve't-Teşeyyü':en-Neza'atü't-Tasavvufiyye fi't-Teşeyyü'*, Dârü'l-Endelüs, Beyrut 1982, II, s.77.

³⁴ Ahmet Yaşar Ocak, Aybek Baba'nın fikrî ve siyasi duruşuna yönelik bazı tespitlerde bulunmuştur. Buna göre Aybek Baba, Baba İlyas (637/1240)'ın müritlerindedir. Mükemmel derecede Arapça ve Farsça bilmekte olup Behlül Baba adındaki şeyhten sonra, yaklaşık 645/1248'de Amasya'daki Hânikâh-ı Mes'ûdî'nin şeyhliğine getirilmiştir. 675/1277'de Pervâne'nin hizmetine girmek ve onunla yakınlık kurmak istemişse de, başlangıçta bu amacına ulaşamamıştır. Aybek Baba, adı geçen dergâhta şeyhliği sırasında Sünni İslam'a aykırı faaliyetlere giriştiğinden, bir anlamda şeyhi Baba İlyas gibi "tehlikeli" dinî propagandalara giriştiği için, dergâh yönetimi tarafından görevinden alınma kararı verilmiştir. Durumdan haberdar olan Aybek Baba, buradan ayrılarak Mısır'a gitmiş, propagandalarına orada devam etmiştir. Daha geniş bilgi için bkz. Ahmet Yaşar Ocak, *Babailer İsyanı Aleviliğin Tarihsel Altyapısı*, Dergâh Yayınları, İstanbul, 2000, s.193-194.

³⁵ Hüseyin Hüsameddin, *Amasya Tarihi I-II*, İstanbul, 1329-1332, II, s.405; Ocak, *Kalenderîler*, s. 64.

³⁶ Hüsameddin, *Amasya Tarihi*, II, 405-406; Ocak, *Kalenderîler*, s. 64.

³⁷ Hüsameddin, *Amasya Tarihi*, II, 408-416; Ocak, *Kalenderîler*, s. 64.

³⁸ Hüsameddin, *Amasya Tarihi*, II, 408, 413, 418; Ocak, *Kalenderîler*, s. 64-65.

³⁹ Ocak, *Babailer*, s. 194.

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 9/7 Summer 2014

sağlama teklifinde bulunmuştur.⁴⁰ Bununla beraber *Tarih-i Âl-i Selçuk*'un ifadelerinden de Kalenderî Şeyhi Aybek Baba'nın gerçekte bu işi Abâkâ Han hesabına onun bir casusu olarak planladığı anlaşılmaktadır. Nitekim hem bu *Anonim Tarih-i Âl-i Selçuk*'un, hem de Amasya Tarihinde verilen bilgiye göre, Aybek Baba Baybars'la Selçuklu veziri arasındaki bütün yazışmaların bir suretini Moğol hükümdarına vererek veziri ölüme yollamaya muvaffak olmuştur.⁴¹ Ölüncüye kadar Amasya'daki zaviyesinde eski hayatını ve faaliyetlerini Moğolların himayesinde sürdürdüğü bilinen Şeyhin⁴², Moğollar ve Selçuklu Sultanı adına ülkeyi yöneten Pervane'nin öldürülmesiyle Anadolu'nun tamamen İlhanlı tahakkümü altına girmesinde büyük bir rol oynadığı görülmüştür. Böylece Pervane'nin ölümüyle Anadolu, asayiş ve emniyetten yoksun bir hal almış, Selçukluların ülke de askeri ve idari gücü büyük oranda azalmış ve devletin çöküşü hızlanmıştır.

Abâkâ Han'dan sonra İlhanlı iktidarına geçen Ahmed Tekûdâr döneminde Kalenderîlerin Moğollar arasında İslamiyet'in yayılmasında ve İlhanlı dini siyasetindeki rolleri daha da artmıştır. Moğol politikasının bir sonucu olarak İlhanlı yanlısı bir tutum içerisinde olan Kalenderîler, Moğolların sempatisi ve güvenini kazanarak onların Müslüman olmalarında önemli tesirleri olmuştur. İlhanlı sultanı Ahmed Tekûdâr'ın Müslüman olmasında bu tarikatın etkili olduğu rivayet edilmiştir. Buna göre o, çocukluğunda Hûlâgû'nun huzurunda Kalenderî gruplar içerisinde zikrettiğimiz Ahmediyye (Rufâîlerin) tarikatı mensubu şeyhlerin ateşe girmek suretiyle yaptıkları gösteride bulunmuştur. Rufâî şeyhi, ateşe girerken beraberinde Tekûdâr'ı de ateşe sokmuş, İslam'ı anlatmış ve sevdirmiş, ona *Ahmed* ismini vererek Rufâîliğe intisabını sağlamıştır. Daha gençlik yıllarında Müslüman olan Tekûdâr, Abâkâ'dan sonra tahta oturduğunda Şeyh Abdurrahman'ın⁴³ tesiriyle İslami kimliği pekişmiştir.⁴⁴ Bu zat daha sonraları Ahmed Tekûdâr adına yönetimde söz sahibi olmuş, Ahmet Tekûdâr'ın ona "*baba*" diye hitap ettiği bir mertebeye kadar yükselmiştir.⁴⁵

Ahmed Tekûdâr döneminde etkili olan Şeyh Abdurrahman hakkında Ermeni tarihçi Piskopos Stepanos, Cavlâkî(Kalenderî) dervişi derken, Reşîdu'd-dîn ise Baba Yakub'un müritlerinin lideri olarak zikretmektedir.⁴⁶ Nitekim sultanla beraber katıldığı sema törenlerine Kalenderîlere benzer bir halde katılmıştır.⁴⁷ Ahmed Tekûdâr Han'a yakınlığıyla bilinen Şeyh Abdurrahman Baba'nın İlhanlı yönetimindeki Anadolu'da yaygın olarak varlığı bilinen Baba

⁴⁰ *Anonim Selçuk-Nâme (Anadolu Selçukluları Devleti Tarihi III)*, çev: Feridun Nafiz Uzluk, Uzluk Yayınları, Ankara, 1952, s.38.

⁴¹ Ayrıca *Amasya Tarihi*'ne göre bu muhteris şeyh, bundan sonra kendini kovan Mısır Sultanı Baybars'tan da intikam almak için Abaka Han'ı durmadan ona karşı kıskırtmış, sonunda Moğol Hanı Mısır'a saldırmak üzere harekete geçmişse de, Baybars onu Elbistan yakınlarında yenilgiye uğratmıştır. (Ocak, *Babailer*, s.198-199.)

⁴² Ocak, *Kalenderîler*, s. 64-65.

⁴³ Şeyh Kemeleddin Abdurrahman er-Rufâî hakkında birçok rivayetler vardır. Birbirinden çok farklı olan bu rivayetler için bkz. Reşîdu'd-dîn Fazlullah b. İmadüddeve et-Tabib el-Hemedani, *Cami'ü't-Tevârih, I-II*, trc: Muhammed Sadık Neş'et, Fuad Abdülmü'ti es-Sayyad, Muhammed Musa Hindavi, Kahire ty., II/II, s.97; Kemalüddin Abdürrezzak İbn Fütû, *el-Havadisü'l-Camia ve't-tecaribü'n-nafi'a fi adabi's-sultaniyye ve'd-duveli'l-İslamiyye*, Beyrut 1963, s.432; Ebü'l-Feth Kutbüddin Musa b. Muhammed b. Abdullah Yunini, *Zeylu Mirâti'z-Zemân I-II*, Haydarâbâd 1954, II, s.215; Baybars Devâdârî, *Zübde'tül-Fikre fî Tarih'il-Hicre*, c:IX, haz: Zebide Muhammed Ata', Uyun'ut-Turas, Kahire, 2001, IX, s.224; Abbas Azâvi, *Tarihü'l-Irak Beyne'l-Ihtilaleyn I (Hükümetü'l-Moğol)*, Bağdat Matbaası, Bağdat, 1935, I, s.318; Sabri Abdüllatif Selim, *Es-Sirâ' es-Siyasi ve'l-Mezhebi Beyn'eş-Şi'a ve's-Sünne fî Asr-i Saytarat-i İlhanat'il-Moğol fî İran*, (Doktora Tezi) Kahire Üniversitesi Dar'ul-Ulûm Fakültesi İslam Tarihi ve Medeniyeti Bölümü, Kahire, 1996, s.345; A. G Galstyan, *Ermeni Kaynaklarına Göre Moğollar*, çev. İlyas Kamalov, Yeditepe Yayınları, İstanbul 2005, s.74; Ayrıca Ebu'l-Ferec'in bu şeyhin hayat hikâyesi hakkında anlattığı daha önce bahsettiğimiz bilgiler onun ilginçliğini ortaya koymaktadır. Bkz. Ebu'l-Ferec, *Tarih*, II, s.618.

⁴⁴ Bu konu hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Şemsüddin Muhammed b. Ahmed b. Osman Zehebî. *Tarihu'l-İslam ve Vefeyatu'l-Meşahiri ve A'lâm*, Daru'l-Kütübî'l-Arabî, Lübnan 1993, XIII, s.94-95.

⁴⁵ Reşîdüddîn, *Cami'ü't-Tevârih*, II, s.788.

⁴⁶ Judith Pfeiffer, "Reflections on a 'Double Rapprochement': Conversion to Islam among the Mongol Elite during the Early Ilkhanate," *Beyond The Legacy Of Genghis Khan*, Edited By Linda Komaroff, Boston, 2006, s.387; Reşîdüddîn, *Cami'ü't-Tevârih*, II, s.788; Ayrıca Steponos'un rivayeti için bkz. Galstyan, *Moğollar*, s.74.

⁴⁷ Pfeiffer, *a.g.m.*, s.386-387.

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 9/7 Summer 2014

Yakub'un müritleri üzerindeki nüfuzu; dolayısıyla da İlhanlıların Anadolu'daki dini siyasetlerindeki tesiri büyüktür. Eflâkî'nin anlattıklarından Rufâîliğin, Anadolu'da da etkili bir tarikat olduğu görülmektedir. Ahmed Rufâî'nin oğlu Tâceddin Rufâî, müritleriyle birlikte Mevlânâ döneminde Konya'ya gelmiş, emirler ve şeyhler tarafından Karatay medresesinde ağırlandı. Daha sonra Rufâîler ateşe atılmak, kızgın demiri ağızlarına sokmak vs gibi geleneksel Rufâî ritüellerinden bazılarına halka göstermişlerdir. Bundan oldukça etkilenen halk, şahit olduklarını keramet olarak değerlendirmiş ve ona saygıda kusur etmemiştir.⁴⁸ Bu Rufâî şeyhi sadece Anadolu'da kalmamış İlhanlıların başkentine kadar gitmiş, İbn Serrâç'tan öğrendiğimize göre uzun süre İlhanlı sarayında kalabalık mürit ve ailesiyle beraber Sultan Tekûdâr'ın misafiri olarak kalmışlardır.⁴⁹ Hatta uzun süre sarayda kalıp ikramlara nail olmaları muarızları tarafından hoş karşılanmamış ve dedikodulara sebebiyet vermiştir.⁵⁰ Ahmed Tekûdâr döneminde sarayda birçok kalenderî gruplara mensup şeyh ve dervişler himaye görmüş, devletin önemli kademelerinde görev yapmışlardır.⁵¹ Böylece kalenderi grupların İlhanlı dini siyaseti içerisindeki etkileri ve oynadıkları roller daha da artmıştır.

Ayrıca Şeyh Kemaleddin Abdurrahman'ın Tekûdâr döneminde Nasuriddin Tûsî'de olduğu gibi ülkedeki tüm vakıflardan sorumlu olduğu göz önüne alındığında Anadolu'daki vakıf sahibi ve hizmetlerini bu vakıflar yoluyla icra eden dini ve Tasavvufî gruplar üzerindeki etkisi tartışılmaz.⁵² Moğol yanlısı kalenderi grupların Anadolu'da bu derece etkili olmaları, Anadolu Selçuklu Devletinin en güçlü döneminden bil itibar büyük nüfuz elde eden Ahiler, Ekberiler ve Kübreviler gibi Moğollara muhalif tasavvufî zümrelerin etkisinin azalmasına dolayısıyla da Anadolu Selçuklularının zayıflamasına neden olmuştur.⁵³ Nitekim İstila döneminde Anadolu şehirlerinin korunma ve savunmasında büyük rol oynayan Ahilerin bu fonksiyonlarını icra edememeleri veya sekteye uğratmaları Anadolu Selçuklu Devletinin yıkılmasını hızlandıran sebeplerden biri olmuştur.⁵⁴

Ahmed Tekûdâr döneminin önemli Kalenderîlerinden biri de Baba Yakub'un müridi Hasan Mengli'dir.⁵⁵ Sultan Ahmed Tekûdâr Arran'da oturan Baba Yakub'un müridi Hasan Mengli'yi kardeşi olarak nitelendirmiştir. O, devlet işlerini annesi Kutuy Hatun'a havale ederek Hasan Mengli ile vakit geçirip, sema'ya katılmıştır.⁵⁶ Ahmed Tekûdâr'ın ordusunda devamlı bulunan ve yanından hiç ayırmadığı Hasan Mengli adındaki kalender derviş, Reşîdu'd-dîn gibi büyük bir tarihçi ve uzun

⁴⁸ Eflâkî, *Menakibü'l-Arifin*, II, s.131-133.

⁴⁹ İbn Serrâç, *Tuffâh*, yp.222a-222b, (347. menkul).

⁵⁰ İbn Serrâç, Seyit Taceddinin ailesiyle beraber İlhanlı sarayında misafir olarak kaldığı zaman muarızlarının dedikodusu üzerine bir keramet göstererek onları susturduğu ve bunun üzerine de Ahmed Han tarafından ikram ve ihسانlara nail olup, muhaliflerinin ise cezalandırıldığını hikâye eder. (348. menkul) (İbn Serrâç, *Tuffâh*, yp.222a-223b.)

⁵¹ İbn Serrâç, *Tuffâh*, yp.222a-222b.

⁵² Osman Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, Boğaziçi Yayınları, İstanbul, 2002, s.576.

⁵³ Ahiler'in Moğol istilasına karşı tutumlarıyla ilgili ayrıntılı bilgi için bkz. Mustafa Akkuş, "Ahi Evren'in Moğol Tahakkümüne Bakışı ve Ahilerin Moğol Karşıtlığının Sebepleri", *II. Uluslararası Ahilik Sempozyumu* 19-20 Eylül 2012 Kırşehir, I, s.325-347. Ekberiler ve Kübreviler için bkz a. mlf., *İlhanlıların Anadolu'daki Dini Siyaseti*, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi, Konya 2011, s. 261-269, 277-285.

⁵⁴ Selçuklu Türkiye'sinde Ahilerin icra ettiği bu önemli görevler hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Mustafa Akkuş, "İstila Döneminde Anadolu Şehirlerinin Korunmasında Ahiler: Konya ve Ahi Ahmed Şah," *Konya Kitabı XIV*, İpekyolu Özel Sayı, Konya Ticaret Odası Yayınları, Konya Aralık, 2013, s. 31-45.

⁵⁵ Safevi Menakıbnamesi olan *Safvetü's-Safâ*'nın yazarı İbn-i Bezzaz, Hasan Mengli'nin toplumun zındıklarıyla çevrilmiş Allahsız bir adam olduğunu, Kalenderler, mübtelâlar ve ona benzer temiz olmayan insanlardan oluşan bir cemaati olduğunu ve onun evinde toplandıklarını, haşhaş kullandıklarını, çok kışkanç ve hasis biri olduğunu söyler. (İbn-i Bezzaz Derviş Tevekkülî b. İsmâil b. Hacı Muhammed el-Erdebîlî, *Safvetü's-Safâ*, Mukaddime ve tsh. Gulâm-Rızâ Tabâtabâi Mecd, Dânişgâh-i Âzâd İslâmî Tahran 1994, s.217-218.)

⁵⁶ Reşîdu'd-dîn, *Câmi'ü't-Tevârih*, II., s.550-551.; Reşîdu'd-dîn ve diğer çağdaş yazarlar Ahmed Tekûdâr'ın iştilal ettiği sufi zikirlerinin yoğunluğuna ve günlük rutinine; İlhan'ın hayatındaki bu ritüelin önemini doğrularak dikkat çekerler. (Pfeiffer, a.g.m., s.383-384.)

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 9/7 Summer 2014

yıllar İlhanlı devletinin siyasetini yürüten devlet adamını İlhanlı sarayına kazandırılmasında büyük rol oynamış, Reşîdu'd-dîn, Hasan Mengli'nin arabuluculuğuyla İlhan'ın huzuruna kabul edilip saraya alınması sağlanmıştır.⁵⁷

İlhanlı yönetiminde bu kadar etkin bir konuma ulaşan Kalenderîler İlhanlıların Anadolu'daki dini siyasetlerinde de önemli bir rol almışlardır. Halkın dini yönden tehez edilmesinde önemli fonksiyonu olan dini ve tasavvufî zümreler hizmetlerinin büyük kısmını vakıflar üzerinden yürütüyorlardı. Bu dönemde İlhanlı topraklarındaki vakıfların idaresini elinde bulunduran Kalenderî grupların Anadolu'daki dini ve siyasi hayata ne derece tesir edebilecekleri göz önünde bulundurulmalıdır. Bu açılarından bakıldığında Kalenderîlerin İlhanlı devleti üzerindeki bu nüfuzu Anadolu'daki Heteredoks grupların hızla yayılmasına zemin hazırlamış, Moğol gücünün gölgesinde Anadolu'da yaygın olarak bulunan Sünnî Hanefîler üzerinde tahakkümde bulunmuşlardır. Nitekim dönemin kaynaklarından bu durumu ortaya koyanlardan biri de İbnü'l-Hatîb'dir. Anadolu'da sıkıntıları bitirebileceği düşüncesiyle II. Mes'ud'u yüreklendirmeye çalışan Sünnî müellif İbnü'l-Hatîb, telif ettiği *Fustâtu'l-Adâle fî Kavâidi's-Saltana* adlı eserde: "...zamanında İslâmiyet'in zayıfladığına, küfrün, ibâhat, zındıklık ve ilhadın kuvvetlendiğine, eski padişahlar, ilim ve din adamlar ile revnak bulan İslâmiyet'ten eser kalmadığına, padişah, âlim ve kadılardan hiç kimsenin buna mâni olmadığına, iyi ve dindar insanların nedret kesp ettiğine"⁵⁸ temas eden müellif, bu konu hakkındaki durumu açıkça ortaya koymaktadır.⁵⁹

İbnü'l-Hatîb, adı geçen eserini Kastamonu merkezli kuzey-batı Anadolu havalisinde uç beyi olarak ilim ve imar işleriyle de çok yakından ilgilenen Muzafferüddin Yavlak Arslan'a ithaf etmiştir.⁶⁰ Yavlak Arslan'ın II. Mes'ud'un iktidara taşınmasında etkin rol oynayan mahalli emirlerden biri olduğu göz önüne alınırsa kendisine ithaf edilen eserde yer alan kimi pasajlar daha bir önem kazanmaktadır. Zira "Zındık ve mühlitlerin (Cavlâkî, Kalenderî, Rufâî, ve Haydârî gibi Bâtînî zümrelerin) fiil ve hareketlerini tanıtmak ve bu sayede mütalaa edenlerin onlara karşı vaziyet almalarını temin etmek"⁶¹ amacıyla kaleme alınan ve çoğu zaman siyasetname havasının hissedildiği eserde: "Anadolu'daki Bâtînîlerin II. Gıyâseddin Mes'ûd zamanında Allah tarafından mahvedilmeleri temenni edilmekte"⁶² bu husus "Şimdi artık Sultan Gıyâseddin Mes'ud-Şah bin Keykâvüs zamanında bu mel'unların kökünün kazınacağı"⁶³ şeklinde bir daha tekrar edilmektedir.

İbnü'l-Hatîb'in, eserini ithaf ettiği kişinin dikkatini Kalenderîlere çekerek onu bu marjinal sûfî zümre ile mücadeleye davet etmesi, dolayısıyla müellif, Cavlâkiler olarak tabir ve tavsif ettiği Kalenderîlere karşı açtığı fikrî savaşın siyasî veya askerî cephesine, eserini kendisine ithaf ettiği Yavlak Arslan'ı ve onun aracılığıyla iktidara gelmesinde etkin rol oynadığı II. Mes'ud'u yerleştirmek istemektedir. Ancak İlhanlılar tarafından Selçuklu tahtına oturtulan II. Mes'ud'un, Kalenderîlerin İlhanlı dini siyasetindeki etkileri göz önüne alındığında İbnü'l-Hatîb'in bu talebinin imkânsızlığı II. Mes'ud'un bu konuda herhangi bir icraât ve faaliyetinin bulunmamasıyla da görülmektedir.

⁵⁷ Pfeiffer, a.g.m., s.382-383.

⁵⁸ İbnü'l Hatîp, *Fustât*, Metin v.49b.

⁵⁹ İbnü'l Hatîp, Anadolu'daki bu durumu ortaya koyan tek yazar değildir. Mesela yine İbnü'l Hatîb ile aynı dönemde yaşamış, (XIII. yüzyıl sonu XIV. Yüzyıl başı) Aksaraylı şair Seyfeddin Muhammed el-Ferganî, Gâzân Han'a Anadolu'nun içler acısı durumu ve insanların içinde bulunduğu dini yozlaşmayı ifade eden mektuplar yazmıştır. Bu konuda daha geniş bilgi için bkz. Ahmed Ateş, "Anadolu'nun Unutulmuş Büyük Bir Şairi: Setf al-din Muhammed el-Ferganî", *Bellekten*, XXIII/91, Ankara, 1959, s.430-433.

⁶⁰ İbnü'l Hatîp, *Fustât*, Metin, v.69b.

⁶¹ İbnü'l Hatîp, *Fustât*, Metin, v.64b-69a.

⁶² İbnü'l Hatîp, *Fustât*, Metin, v.68a.

⁶³ İbnü'l Hatîp, *Fustât*, Metin, v.64b-69a.

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 9/7 Summer 2014

Ahmed Tekûdâr dönemi Kalenderîleri ile Sünniler arasındaki sürtüşmeler yalnız Anadolu ile sınırlı kalmamıştır. Kalenderî grupları Müslüman İlhana yakınlıklarından dolayı aralarındaki kıskançlık ve sürtüşmeleri ortaya çıkararak, Moğol idari gücünü de lehlerinde kullanarak rakiplerini bertaraf etme gayreti içine girmişlerdir. Bu dönemde en çok dikkati çeken Erdebil Tekkesi ile Kalenderî çekişmesidir. Kalenderî olan Hasan Mengli, sultanı Erdebîlî tekkesinin yok edilmesi noktasında kıskırtmıştır. Çünkü Sünni bir tarikat olan Erdebil Tekkesi, Hasan Mengli'yi zındıklık ile itham etmiş, her fırsatta ona karşı mücadelesini sürdürmüştür.⁶⁴ Cavlakî Hasan Mengli, kendisine kardeş olarak hitap eden Sultan Ahmed'i kendi taraftarı olarak o dönemde Sünni oldukları tartışmasız kabul edilen Erdebil tekkesine karşı mücadelesinde kullanmış, buna mukabil Safevi şeyhleri de hatalı olduğuna inandıkları halde Müslüman olmayan Şehzade Argûn'u desteklemiştir. Nitekim Kübrevî şeyhlerinden Alaüddeve Simnânî, gayr-i müslim Argûn'un yanında Kalenderîlerin desteklediği Müslüman Ahmed Tekûdâr'e karşı mücadeleye girişmesi onda dini buhrana sebep olmuş, iç âleminde birbirini izleyen hezeyanlar, onun idari görevlerinin yanı sıra dünyevi işlerin tümünden el çekmesine neden olmuştur.⁶⁵

Moğollar askeri, dini, idari ve elçilik gibi birçok alanda kullandıkları Kalenderîlerden en çok faydalandıkları, yarar gördükleri nokta casusluk faaliyetleri olmuştur. Anadolu'nun istilası öncesinde başlayarak başta Baycu Noyan olmak üzere Hülâgu Han ve özellikle Abaka Han dönemlerinde Kalenderî dervişler casusluk faaliyetlerinde yoğun olarak kullanılmışlardır. Böylece Baycu Noyan Anadolu hakkında ayrıntılı bilgi toplayarak istilaya karar vermiş, Hülâgu Han istiklali düşünen sultan ve emirlere karşı tedbir almış, Abaka Han defalarca denenen Selçuklu-Memlûklü ittifakını engellemiştir. Nitekim dervişlerin casusluk faaliyetlerinde devamlı kullandıklarını Abaka Han'dan sonra iktidara geçen Ahmed Tekûdâr, Memlûk sultanı Kalavun'a yazdığı mektupta açıkça dile getirmektedir.⁶⁶ Böylece Anadolu'daki Moğol karşıtı faaliyetler ve istiklal mücadeleleri hakkında casus kalenderi dervişleri kanalıyla haberdar olan Moğollar, atadıkları valiler ve emirler vasıtasıyla erken müdahale imkânı bularak isyan ve istiklal mücadelelerini büyümeden önleyerek karşı tedbir alma fırsatı bulmuştur. Kalenderîlerin Moğollar lehine yaptıkları casusluk faaliyeti, Moğolların Anadolu'daki hâkimiyetlerini artırırken, Anadolu Selçuklu Devleti'nin de sona ermesine sebep olmuştur.

İlhanlılar arasında İslamiyetin yayılması, İlhanlı dini siyasetinde Kalenderîlerin var olan etkilerini iyice artırmıştır. Siyasi politikaları doğrultusunda Kalenderî dervişleri kullanan Moğollar, özellikle Anadolu'daki siyasi hâkimiyetlerini sağlama noktasında onlardan destek alıyorlardı. Bu amaçla Moğollara hizmet eden Kalenderî dervişlerinden biri de Tokatlı Barak Baba'dır.⁶⁷ (655–

⁶⁴ *Safvetü's-Safâ*'nın yazarı İbn-i Bazzaz, Erdebil Tekkesinin Kalenderîler ile olan sürtüşmelerinden uzun uzun bahsetmektedir. O, Kalenderî Şeyhi Hasan Mengli'nin toplumun zındıklarıyla çevrilmiş Allahsız bir adam olduğunu, fakat uyuşturucu bağımlılığını paylaştığı sultana yakınlığı sebebiyle çok kıskandığı Safevi şeyhi Zahid İbrahim Gilani'yi ve onun tüm tarikatını yok etmeyi planladığı ile ilgili bir hikâyeyi de nakleder. Bu konu ve rivayet edilen hikâye için bkz. İbn-i Bezzaz, *Safvetü's-Safâ*, s.218–220.

⁶⁵ Bu mücadele sırasında Simnânî, İlhan Argûn Han tarafından kendisine bağışlanan malları sadaka olarak dağıtmış, mülk ve diğer gayrimenkulleri de vakfa çevirmiştir. (Pfeiffer, *a.g.m.*, s.380-381.)

⁶⁶ İlhanlı Sultanı Ahmed Tekûdâr'ın, Memlûk sultanı Kalavun'a yazdığı mektupta Moğolların kullandıkları bu yöntemin İslama verebileceği zarara değinmesi ve Moğol askerlerinin birçok suçsuz derviş casus ithamıyla boş yere öldürmelerine sebep olduğunu söylemesi bu dönemde dervişlerin casusluk faaliyetlerinde ne kadar yoğun olarak kullanıldıklarını göstermektedir. Mektupla ilgili ayrıntılı bilgi ve tam metni için bkz. Ebu'l Ferec, *Tarihi Muhtasarüddüvel*, çev: Ş.Yatkaya, Maarif Matbaası, İstanbul 1941, s.53-60; Ebu'l Abbas Ahmet b. Ali el-Kalkaşandî, *Subhu'l-A'sâ fi Smâi'l-İnşâ*, I-XV, Darü'l- Kütübü'l-İlmiyye, Beyrut, 1418, VIII, s.65-68

⁶⁷ Barak adıyla ilgili bilgi için bkz. Ocak, *Babailer*, s.194; A. mlf, "Barak Baba", V, 61. Barak Babanın kimliği, kişiliği ve düşünce hayatı hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. İbn Kesir Ebül-Fida İmadüddin İsmail b. Ömer, *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, tah. Yusuf eş-Şeyh Muhammed el-Bukâî, IX, 1.b. Beyrut, 1996, XIV, s.41; Hüsameddin *Amasya Tarihi*, II, 460-464; Ocak, *Kalenderîler*, s.65; A. mlf, *Babailer*, s.193; Hilmi Ziya Ülken, "Anadolu Tarihinde Dîn-i Ruhîyat Müşâhadeleri", *Mihrâb Mecmuası*, sayı 13-14, 1340, s.441; Ülken, *Anadolu'nun Dînî Sosyal Tarihi*, çev. Ahmet Taşgın, Kalan Yayınları, Ankara 2003, s. 76–77. Barak babanın kimliği hakkında farklı bir rivayet için bkz. Yazıcı-zâde, *a.g.e.* yp.261a

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 9/7 Summer 2014

707/1257–1307) Barak Baba, dervişliğe başladıktan sonra bütün Anadolu'yu gezmiş; bu arada İran'a gitmiştir. Kısa sürede büyük üne kavuşan Barak Baba, Gâzân Han'ın davetiyle İlhanlı sarayına gitmiş ve onun gözüne girmeyi başarmıştır.⁶⁸ Barak Baba, Gâzân Han'ın vefatından sonra Olcâyâtü döneminde de aynı ağırlığını korumuştur.⁶⁹ Olcâyâtü onu çeşitli vesilelerle farklı bölgelere elçi olarak göndermiştir. Bu görevlerden biri de 706/1306'da Şam'a Memlûk Sultanı el-Melikü'n-Nâsır'a dervişleriyle birlikte elçi olarak gönderilmesidir.⁷⁰

Barak Baba, İlhanlı sarayında kabul gördüğü gibi, Anadolu'da da kabul görmüştür. Onun müritlerine Anadolu'da *Barakıyûn* denilmiştir.⁷¹ Bu isme, 753/1352 tarihli bir mezar kitabesinde rastlanmıştır.⁷² Bu da XIV. yüzyılın ortalarında Anadolu'da Barak Baba müritlerine rastlandığını göstermektedir.⁷³ Barak Baba'nın, Anadolu'da olduğu kadar, İran'da da müritleri olduğu ve Moğol desteğiyle İran'da varlığını devam ettiren baraklıların Anadolu ile ilişkileri olduğu da anlaşılmaktadır. Mevlânâ'nın torunu Ulu Arif Çelebi, Olcâyâtü'nün başkent olarak kullandığı Sultaniye şehrine gittiği zaman, burada Barak Baba zaviyesi şeyhi ve aynı zamanda Sinop kadısının oğlu olan Hayran Emirci ile görüşmüş, onunla dostluk kurmuştur. Hayran Emirci de kısa bir süre sonra Konya'ya gelerek Mevlevî ayinlerine katılmıştır.⁷⁴ Şems-i Tebrîzî ile başlayan Kalenderî-Mevlevî yaklaşması Ulu Arif Çelebi döneminde devam etmiş, daha sonraki dönemlerde bu ilişkiler gelişmiş Kalenderhaneler Mevlevihane gibi kullanılmıştır.⁷⁵ Tasavvufî inanç ve uygulamalar yönüyle birbirinden farklı olan Kalenderîler ile Mevlevîler arasında ki ilişkiler dini değil siyasidir.

Şaman hüviyetini hala korumakta olan Kalenderîye tarikatına mensup Haydârî şeyhi Barak Baba'nın, Gâzân Han döneminde İlhanlı sarayına girmesi, daha sonra kardeşi Olcâyâtü döneminde saraydaki ağırlığını korumasıyla, *Barakıyyûn*'un İlhanlı din politikasındaki nüfuzu uzun süre etkili olmuştur. Bu Kalenderî babaların kendi şamanlarından pek farklı olmadığını gören Moğollar onlara sempati ile yaklaşmışlardır. Böylece Moğollar arasında İslam'ın yayılmasında da etkili olmuşlardır. Özellikle Barak Baba'nın öldürülmesinden sonra İlhanlı Han'ı Olcâyâtü'nün, Sultaniye'de onun adına bir zaviye inşa ettirip taraftarlarına yevmiye bağlaması,⁷⁶ Kalenderîlerin İlhanlı siyasi ve dini ideolojisi açısından konumunu göstermesi bakımından büyük önem arz etmektedir.

⁶⁸ Memlûk kaynaklarından İbn Kesir, Barak Baba hakkında şöyle der: “Şeyh Barak, kırk yaşlarında olup Tokatlıdır. Gâzân Han'ın yanında itibar kazanmıştır. Gâzân Han onun üzerine bir kaplan musallat etmiş, o kaplana bağırınca kaplan geri çekilmiş, ona dokunmamıştır. Gâzân Han bundan oldukça etkilenmiş, ona otuz bin dinar vermiştir. Şeyh Barak, paranın tamamını fakirlere dağıtmıştır. Gâzân Han bu durumu görünce onu daha da sevmiştir.. (İbn Kesir, *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, XIV, 41

⁶⁹ Ocak, *Kalenderîler*, s.65; A. mlf, “Barak Baba”, V, s.61.

⁷⁰ İbn Kesir, *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, XIV, 41. İbn Kesir (774/1373) Gilan bölgesine 706/1306–07 yılında askeri bir talepte bulunan Olcâyâtü'nün ret cevabı almasıyla buraya Kutluğ Şah komutasındaki ordusunu gönderip, onlarında yenilerek öldürülmeleri üzerine buraya Barak Baba'nın elçi olarak gönderildiğini, Gilanlıların onu öldürmek suretiyle kendi halklarını ve ülkelerini Barak'tan kurtardıklarını, çünkü Gilan halkının, Ehl-i Sünnet olup, çoğunluğunun Hanbelîlerden oluştuğunu ve onların arasında hiçbir bidatçinin yaşayamayacağını söylediklerini zikreder. (İbn Kesir, *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, XIV, 45.) Ayrıca bazı kaynaklarda, Barak Baba'nın Gilan'a gönderiliş amacına yönelik başka bilgilerin olduğu görülmektedir. Nitekim Bedrüddin Aynî (855/1451)'ye göre Barak Baba, Gilân'a kendisinin sebep olduğu bir durum neticesinde esir düşen Kutluğ Şah'ı kurtarmak ve de Gilan halkının Dımaşklı İbn Teymiyye'nin mezhebini terk etmelerini talep etmek için aracı olarak gönderilmiştir. Ayrıntılı bilgi için bkz. Bedrüddin Mahmut Aynî, *İkdü'l Cuman fi- Tarih-i Ehli'z-Zaman*, Yay: M. Emin I-II, Kahire, 1987–89, s.475-476

⁷¹ Ocak, *Kalenderîler*, s.66-67.

⁷² Abdülbaki Gölpınarlı, *Yunus Emre ve Tasavvuf*, Remzi Kitabevi, İstanbul 1961, s. 43; Ocak, *Kalenderîler*, s.67.

⁷³ Ocak, “Barak Baba”, V, 61-62.

⁷⁴ Eflâkî, *Menakibü'l-Arifin*, II, 264-268; Gölpınarlı, *Yunus Emre*, s. 43.

⁷⁵ Abdülbaki Gölpınarlı, *Mevlânâ'dan Sonra Mevlevilik*, İstanbul 1953, s.336–337; Nejat Göyünç, “Mevlevîlik ve Sosyal Hayat”, *II. Uluslararası Mevlânâ Kongresi*, Konya 1990, s.97–98.

⁷⁶ Dönemin İlhanlı tarihçilerinden olan Kâşânî, Şeyh Barak'ın öldürülmesini şu ifadelerle aktarır: “Şeyh Barak, Ramazan bayramının birinci günü Reşîdüddîn'in yanından ayrılarak Sultan Olcâyâtü'nün huzuruna doğru hareket etti. Lahican sınırına vardığında bir grup Gilan (Hanbelî)'li üzerine saldırıp canına kast ettiler. Şeyh Barak: “Ey cahiller! Ben Şeyh

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 9/7 Summer 2014

Barak Baba ve müritleri, hem Şamanist unsurları hem Sünnî ve Şîî unsurları aynı anda taşımaktadır. Barak Baba'nın kaynaklardaki bilgilerden hareketle ifade edilebilecek tek kimliği, İlhanlıların resmî ideolojisi için çalışan görev adamı olduğudur. Bu yüzden Hilmi Ziya Ülken, Olcâyâtü ile tanışmasından sonra Barak Baba'nın, İlhanlıların Anadolu'daki nüfuzlarını temin etme noktasında aracı olarak kullanıldığını ifade etmektedir.⁷⁷ Gerek Aybek Baba gerekse Barak Baba, buraya kadar sunulan bilgiler ışığında görüldüğü üzere, dinî tasavvufi konularından çok, siyasetle ilgili yönleri ön plana çıkmaktadır.

Sonuç

Moğollar Anadolu'daki dini zümreler içerisinde kendilerine en yakın Kalenderî grupları görmüşlerdir. Anadolu topraklarını ilk istilaya başladıkları andan itibaren Cavlâkîler, Moğolların en iyi müttefikleri olmuş, hatta istiladan önce başlayan bu ittifak zamanla daha da genişleyerek büyümüştür. Moğollar Anadolu'daki birçok önemli stratejik görevleri Kalenderî şeyh ve dervişlere vermiş, ordularında bu dervişleri istihdam etmiş, onları casusluk ve elçilik görevleri ile devletin resmi ideolojisini yayan bürokratları olarak kullanmışlardır. Kalenderîlerin bu hizmetlerine karşılık Anadolu'da Moğol muhalifi dini zümrelerin ellerindeki vakıflar, medreseler, tekke ve zaviyeler elinden alınarak Kalenderîlere verilmiştir. Kalenderîlik böylece Anadolu'da hızla yayılmıştır. Moğollar ve Moğol yanlısı Selçuklu devlet adamlarının Kalenderîleri himaye etmeleri, onların şehirlerde teşkilatlanmalarına destek olmaları, Anadolu Selçuklu Devletini ayakta tutan temel dinamiklerden biri olan Selçuklu yanlısı dini ve sosyal zümreleri zayıflatmış, bu durum da devletin inkırazında önemli bir etken olmuştur.

Kalenderî şeyh ve dervişlerin Anadolu ve İlhanlı topraklarındaki faaliyetleri incelendiği zaman dini ve tasavvufi konularından daha ziyade siyasi yönleri ve tutumlarıyla dikkat çekmektedirler. Kalenderîler Moğol istilası altındaki Anadolu'da birçok önemli görevlerde bulunmuşlar, Moğollar tarafından mali işlerde görevlendirilen kalenderî dervişleri ülkenin iktisadi yapısının iflasına sebep olurken, idari işlerde görevlendirilenler de Anadolu'daki siyasi yapıya büyük zarar veriyorlar, Selçuklu devlet adamlarının ölüm ve azillerinde önemli roller oynayarak devletin çöküşünü hızlandırıyorlardı. Moğollar Kalenderî dervişleri casus olarak Anadolu'ya göndererek, istilaya karşı her türlü istiklal mücadelesini önceden haber alarak tedbir alıyorlardı. Kalenderî dervişler sayesinde Anadolu'nun bütün bölgeleri hatta köylerindeki faaliyetlerden bile haberdar olan Moğollar, tahakkümlerini iyice artırarak Selçuklu Devleti'nin fiilen varlığına son vermiş oluyordu.

KAYNAKÇA

AKKUŞ, Mustafa, "Ulu Arif Çelebi Dönemi Mevleviliğin Gelişmesinde İlhanlıların Etkisi" "Der Einfluss der Ilkhane auf die Entwicklung des Mevlevi-Ordens in der Zeit Ulu von Arif Çelebi", *Forschungszeitschrift Über Alevitentum Und Bektaschitentum* Hausen (Wied) Deutschland, 2012. VII. S.78-100.

-----, "Ermenilerin İlhanlı Dini Siyasetindeki Rollerini", *S.Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, S.31, Konya 2012, s.205-221

Barak'im, Hac'dan geliyorum. Benim canıma kastetmekten utanıp sıkılmaz mısınız? dedi. Onlar da" Ey Tatar şeyhi, kendi ayağımla hoş geldin. Allah Teâlâ'ya dua edip senin gelmeni istiyorduk. Kutluluk ve bereket getirmesi için seni öldürmek istiyoruz" dediler. Kurtlar ve çakallar gibi o şerefli adamın üzerine saldırdılar. Kurbanlık deve gibi parça parça ettiler. Onu öldürmelerini, derecelerinin artmasına ve Tanrı'ya yakınlaşmaya vesile saydılar. Müritleri başka bir ölüne kemiklerini alıp onun cesedi imiş gibi, cesedini Sultaniye'ye getirdiler. Yarlık hükümüne kabri üzerine yükseğe bir türbe diktiler. Müritlerine her gün verilmek üzere elli dinar yevmiye tayin ettiler." Kâşânî, Tarih-i Olcaytu, s.70.

⁷⁷ Ülken, *Müşâhadeler*, s. 443.

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 9/7 Summer 2014

- , Ahi Evren'in Moğol Tahakkümüne Bakışı ve Ahilerin Moğol Karşıtlığının Sebepleri, *II. Uluslararası Ahilik Sempozyumu* 19-20 Eylül 2012 Kırşehir, Cilt: I, s.325-347.
- , *İlhanlıların Anadolu'daki Dini Siyaseti*, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi, Konya 2011
- , "İstila Döneminde Anadolu Şehirlerinin Korunmasında Ahiler: Konya ve Ahi Ahmed Şah," *Konya Kitabı XIV*, İpekyolu Özel Sayı, Ticaret Odası Yayınları, Konya Aralık, 2013, s. 31-45.
- Anonim Selçuk-Nâme Anadolu Selçukluları Devleti Tarihi III*, çev: Feridun Nafiz Uzluk, Uzluk Yayınları, Ankara, 1952.
- ATEŞ, Ahmet, "Anadolu'nun Unutulmuş Büyük Bir Şairi: Sayf'al-din Muhammed el-Fergani", *Bellekten*, c.XXIII, S.91, Ankara 1959, s.415-456.
- AYNÎ, Bedrüddin Mahmut, *İkdü'l Cuman fi- Tarih-i Ehli'z-Zaman*, Yay: M. Emin I-II, Kahire, 1987-89.
- AZAMAT, Nihat, "Kalenderîyye" *DİA*, c.24, İstanbul, 2001, s.253-256.
- AZAVÎ, Abbas, *Tarihü'l-Irak Beyne'l-Ihtilaleyn I (Hükümetü'l-Moğol)*, Bağdat Matbaası, Bağdat, 1935
- BAYRAM, Mikail, *Ahi Evren ve Ahi Teşkilatının Kuruluşu*, Damla Matbaası, Konya, 1991.
- , *Anadolu Selçuklular Hakkında Araştırmalar*, Kömen Yayınları, Konya 2003
- , *Sosyal ve Siyasi Boyutlarıyla Ahi Evren-Mevlânâ Mücadelesi*, Nüve Kültür Merkezi, Konya, 2005.
- , Selçuklular Zamanında Kalenderler ve Ahiler Arasındaki İlişkiler," *III. Uluslararası Ahi Kültürü Sempozyumu*, Kayseri, Ekim 2004, s.1-8.
- DEVEDARÎ, Baybars, *Zübdet'ül-Fikre fi Tarih'il-Hicre*, c:IX, haz: Zebide Muhammed Ata', Uyun'ut-Turas, Kahire, 2001.
- EBU'L FEREC, Gregory, *Abul Farac Tarihi*, çev: Ö R. Doğrul, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1999.
- , *Tarih-i Muhtasariüddüvel*, çev: Ş. Yatkaya, Maarif Matbaası, İstanbul 1941.
- EFLÂKÎ, Ahmet, Menakibü'l-Arifin. I-II. çev: Tahsin Yazıcı, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, İstanbul, 1989
- GALSTYAN, A. G., *Ermeni Kaynaklarına Göre Moğollar*, çev. İlyas Kamalov, Yeditepe Yayınları, İstanbul 2005.
- GÖLPINARLI, Abdülbaki, *Mevlânâ Celâleddin*, İnkılâp Kitapevi, İstanbul 1999.
- , *Yunus Emre ve Tasavvuf*, Remzi Kitabevi, İstanbul 1961
- GÖYÜNÇ, Nejat, "Mevlevîlik ve Sosyal Hayat", *II. Uluslararası Mevlânâ Kongresi*, Konya 1990.
- HATIP Farisi, *Menakıb-ı Camal Al-Din-i Sâvî*, Terc: Tahsin Yazıcı, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1999.
- HÜSEYİN, Hüsâm ed-Dîn, *Amasya Târîhi*, İstanbul 1329-1332, c.I-II.
- İBN BATTÛTA, *Tuhfetü'n-Nüzzâr fi Garaibi'l-Emsar ve'l-Acaibi'l-Esfar (İbn Battûta Seyahatnamesi)*, I-II, Haz: Mümin Çevik, Yeni Şafak Kültür Armağanı İstanbul ty.

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 9/7 Summer 2014

- İBN-İ BEZZÂZ, Dervîş Tevekkülî b. İsmâil b. Hacı Muhammed el-Erdebîlî, *Safvetü's-Safâ*, Mukaddime ve tsh. Gulâm-Rızâ Tabâtabâi Mecd, Dânişgâh-i Âzâd İslâmî, Tahran 1994.
- İBN BİBÎ, *El Evamirül Alaiye Fil Umuril-Alaiye (Selçukname I-II)* Haz. Mürsel Öztürk, 1000 Temel Eser Kültür Bakanlığı, Ankara 1996.
- İBN FUTÎ, Kemalüddin Abdürrezzak, *el-Havadisü'l-Camia ve't-tecaribü'n-nafi'a fi adabi's-sultaniyye ve'd-duveli'l-İslamiyye*, Beyrut 1963.
- İBN KESÎR, Ebü'l-Fida İmadüddin İsmail b. Ömer, *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, tah. Yusuf eş-Şeyh Muhammed el-Bukâî, IX, 1.b. Beyrut, 1996.
- İBN SERRÂC, Muhammed b. Ali b. Abdurrahman b. Ömer b. Abdülvehhab b. Muhammed b. Tahir el- Kâdî İzzeddin Ebu Abdullah b. Serrâc ed-Dımaşkî eşŞafîî er-Rufai. *Teşvîku'l-Ervâh ve'l-Kulûb ilâ Zikri Allâmi'l-Guyûb*, Süleymaniye Kütüphanesi: (Amcazâde Hüseyin Paşa). Nr.: 272.
- , *Tuffâhu'l-Ervâh ve Miftâhu'l-İrbâh*, Princeton Üniversitesi Kütüphanesi. Nr: 97.
- KADI AHMED, en-Nigidî. *el-Veledü's-Şefik ve Hafidü'l-Hâlik*, Haz. ve trc: Ali Ertuğrul. Yayınlanmamış Doktora Tezi: Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir 2009
- KALKAŞANDÎ, Ebu'l Abbas Ahmet b. Ali, *Subhu'l-A'sâ fi Sınai'l-İnşâ*, I-XV, Darü'l- Kütübü'l-İlmiyye, Beyrut, 1418.
- KÂŞÂNÎ, Cemalü'd-din Ebul Kasım Abdullah b. Muhammed b. Ebi Tahir, *Tarih-i Olcâyâtü*, Tercüme Derya Örs, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayınlanmamış Y. Lisans Tezi) Ankara 1992.
- KAZVİNÎ, Zekeriya b. Muhammed b. Mahmud, *Âsarü'l-Bilad ve Ahbârü'l-Ibad*, Dâr Sâdır, Beyrut 2011.
- KÖPRÜLÜ, M. Fuad, *Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar*, Diyanet İşleri Başkanlığı, Ankara 1981.
- , *Anadolu'da İslamiyet*, çev. Ragıp Hulusi, İnsan Yayınları, İstanbul, 2000.
- MEVLÂNÂ CELALEDDİN, *Mektuplar*, Çev. Abdülbaki GÖLPINARLI, İnkılâp ve Aka Kitabevleri, İstanbul, 1963.
- , *Fih-i Mañih*, çev: M. Ambarcıoğlu, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul, 1974.
- OCAK, Ahmet Yaşar, *Babailer İsyanı Aleviliğin Tarihsel Altyapısı*, Dergâh Yayınları, İstanbul, 2000.
- , "Barak Baba", *T.D.V. İslam Ansiklopedisi*, c.5, İstanbul, 1992, s.61-62.
- , *Osmanlı İmparatorluğunda Marjinal Sufilik Kalenderiler (XIV-XVII. yüzyıllar)*, TTK Yayınları, Ankara, 1999.
- PFEIFFER, Judith, "Reflections on a 'Double Rapprochement': Conversion to Islam among the Mongol Elite during the Early Ilkhanate," *Beyond The Legacy Of Genghis Khan*, Edited By Linda Komaroff, Boston, 2006, s.369-389.
- REŞİDÜDDİN, Fazlullah b. İmadüddeve et-Tabib el-Hemedani, *Cami'u't-Tevarih*, I-II, trc: Muhammed Sadık Neş'et, Fuad Abdülmu'ti es-Sayyad, Muhammed Musa Hindavi, Kahire ty.

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 9/7 Summer 2014

- SABRÎ, Abdüllatif Selim, *Es-Sırâ' es-Siyasi ve'l-Mezhebi Beyn'eş-Şi'a ve's-Sünne fi Asr-i Saytarat-i İlhanat'il-Moğol fi İran*, (Doktora Tezi) Kahire Üniversitesi Dar'ul-Ulûm Fakültesi İslam Tarihi ve Medeniyeti Bölümü, Kahire, 1996
- SAHAVÎ, Şemsü'd-din Muhammed es-Sahavi, *El-Kavlü'l-münbi an tercemeti İbni'l-Arabi*, Medine, Mektebetü'l-Arifeye, nr.799
- SULTAN VELED, *Divan-ı Sultan Veled*, (nşr. F. Nafiz Uzluk), Ankara, 1941
- ŞEMS-İ TEBRİZİ, *Makalat*, çev. Osman Nuri Gençosman, Ataç Yayınları, İstanbul 2006
- ŞEYBÎ, Kamil Mustafa es-Şeybî, *es-Sılatu Beyne't-Tasavvuf ve't-Teşeyyu':en-Neza'atü't-Tasavvufiyye fi't-Teşeyyü'*, Dârü'l-Endelüs, Beyrut 1982
- TURAN, Osman, "Selçuk Türkiye'si Din Tarihine Dair Bir Kaynak Fustadül'l Adale Fi Kavaidi's Saltanata" *Köprülü Armağanı*, İstanbul 1953–1954, s.531-553.
- , *Doğu Anadolu Türk Devleti Tarihi*, İstanbul Matbaası, İstanbul 1973
- , *Selçuklular Zamanında Türkiye*, Boğaziçi Yayınları, İstanbul, 2002.
- ÜLKEN, Hilmi Ziya, *Anadolu'nun Dînî Sosyal Tarihi*, çev. Ahmet Taşğın, Kalan Yayınları, Ankara 2003
- , "Anadolu Tarihinde Dîn-i Ruhیات Müşâhadeleri", *Mihrâb Mecmuası*, sayı 13–14, 1340, s.434–448.
- YAZICI, Tahsin, "Kalenderilere Dair Yeni Bir Eser; Menakıb-i Cemale'd-din Sâvî", *Necati Lugal Armağanı*, T.T.K Ankara, 1968, s.785-797.
- YÛNÎNÎ, Ebü'l-Feth Kutbüddin Musa b. Muhammed b. Abdullah, *Zeylu Mirâti'z-Zemân I-II*, Haydarâbâd 1954
- ZEHEBÎ, Şemsuddin Muhammed b. Ahmed b. Osman. *Tarihu'l-İslam ve Vefeyatu'l-Meşahiri ve A'lâm*, Daru'l-Kütübi'l-Arabî, Lübnan 1993.

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 9/7 Summer 2014

